

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SAMİRƏ ELDƏNİZ qızı XUDİYEVA

**AŞAĞI KURS TƏLƏBƏLƏRİNƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ
AUTENTİK DƏRS VƏSAİTLƏRİNDƏN İSTİFADƏ ZAMANI
YARANAN PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI**

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər : _____

Şirəliyeva Günay Xəzail

dosent, ped. f. d.

BAKI-2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3-6
I FƏSİL. AUTENTİK MATERIALLARIN İNGİLİS DİLİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNDƏ ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ.....	7-34
1.1. İngilis dilinin tədrisində istifadə olunan autentik materialların təsnifatı.....	7-19
1.2. Autentik dərs vəsaitlərinin digər dili tədris edən vəsaitlərdən fərqi.....	19-34
II FƏSİL. AŞAĞI KURS TƏLƏBƏLƏRİNƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ AUTENTİK VƏSAİTLƏRDƏN İSTİFADƏ ZAMANI ORTAYA ÇIXAN PROBLEMLƏR.....	35-59
2.1. Aşağı kurs tələbələrində ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemin tədqiqi və təhlil olunması.....	35-44
2.2 Aşağı kurs tələbələrində ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemin həlli və autentik vəsaitlərdən səmərəli istifadə yolları.....	44-54
NƏTİCƏ.....	60-61
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	62-67

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Hər hansı bir texnologiya ilə hər hansı bir fənn üzrə tədris kursunun qurulması iki əsas problemin həllini nəzərdə tutur - nəyi öyrətmək və necə öyrətmək. Xarici dillərin tədrisinin effektivliyi bir çox amillərdən asılıdır - həm subyektiv, həm də obyektiv.

Hazırda ingilis dilinin beynəlxalq ünsiyyət dilinə çevrilməsi ilə əlaqədar olaraq, ingilis dilinin tədrisi metodlarına, forma və vasitələrinə böyük əhəmiyyət verilir.

Cəmiyyətin hazırkı inkişaf səviyyəsi orta məktəbdə xarici dilin tədrisinin yüksək keyfiyyətlə aparılmasını tələb edir ki, bu da öz növbəsində dilin tədrisinin səmərəli metodlarının diqqətlə axtarışını tələb edir. Yerli və xarici metodik ədəbiyyatın təhlili ingilis dilinin tədrisi vasitəsi kimi orijinal materialların cəlb edilməsi üçün böyük potensialın olduğunu üzə çıxarmışdır. Bu fakt seçilmiş tədqiqat mövzusunun aktuallığını müəyyən edir.

Ölkəmizdə baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər əcnəbi dilin cəmiyyət həyatında yeri və rolunun kəskin şəkildə yenidən nəzərdən keçirilməsinə səbəb olmuşdur. Məktəb təhsili sistemində xarici dilin statusunun dəyişməsi xarici dil müəllimlərinin işində prioritetlərin yenidən qurulmasına təsir göstərmişdir. Məktəbdə xarici dilin tədrisi problemi hazırda aktualdır. Məlumdur ki, xarici dilin tədrisinin məqsədi həm linqvistik, həm də sosial-mədəni səriştəni özündə birləşdirən kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasıdır. Xarici dil öyrənmək mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə iştirak etmək qabiliyyətinə malik və istəyən şəxsiyyət formalaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Yeni hədəf parametrlərinə uyğun olaraq, xarici dil müəlliminin vəzifəsi tələbə şəxsiyyətini xarici dil mədəniyyəti ilə tanış etmək və onu mədəniyyətlərin dialoqunda səmərəli iştiraka hazırlamaq üçün şərait yaratmaqdır. Ona görə də xarici dil dərində hər bir tələbənin dərində fəal iştirakını təmin edən, şifahi ünsiyyəti stimullaşdıran, xarici dilə maraq və həvəsin formalaşmasına töhfə verən belə məşğələ formalarına xüsusi yer verilməlidir.

Bu problemləri həll etməyin yollarından biri də orijinal materiallardan istifadə etməkdir. G.İ.Voronina, K.S.Kriçevskaya, E.V.Nosoviç, O.P.Milrud kimi bir sıra

müəlliflərin tədqiqatları və başqaları iddia edirlər ki, müxtəlif növ orijinal materiallarla işləmək kommunikativ və koqnitiv motivasiyanı artırmağa kömək edir, linqvistik və mədəni və mədəniyyətlərarası səriştələri formalaşdırır, tələbələrin şəxsi və emosional vəziyyətinə müsbət təsir göstərir və eyni zamanda dil və mədəniyyətə müraciət etmək imkanı verir.

Son illərdə xarici dilin tədrisi metodlarında autentiklik probleminə çox diqqət yetirilir. İngilis dilindən tərcümədə "orijinal" "təbii" deməkdir. Bu termin ən çox dərstdə istifadə olunan mətnləri və digər materialları xarakterizə etmək üçün istifadə olunur. Bununla belə, xarici dillərin tədrisində istifadə olunan orijinal materiallar problemi bir çox mübahisələrə səbəb olur.

Xarici dil bilikləri nitq fəaliyyətinin müxtəlif növlərini əhatə edir: danışma, xarici dili dinləyib anlama (dinləmə), yazı, oxuma və oxuyub anlama. Bu növlərin hər biri onların üzərində işləmək üçün öz üsullarını təklif edir. Müvafiq olaraq, nitq kimi tədris üçün istifadə olunan metodun yazı öyrətmək üçün uyğun olma ehtimalı azdır. Buna görə də, müxtəlif vəzifələr baxımından hər hansı bir metodun öz güclü və zəif tərəfləri var.

Ənənəvi metodologiyanın xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, iş prosesində tələbələr müəyyən həcmdə nitq fəaliyyətinin bütün növlərini mənimsəməlidirlər. Təbii ki, bu, dilin bütün aspektlərinin hərtərəfli öyrənilməsinə nəzərdə tutur: qrammatika, fonetika, lüğət.

Pedaqoji nəzəriyyə və təcrübə üçün xarici dilin tədrisində orijinal materiallardan istifadənin aktuallığı onların funksionallığındadır, yəni xarici dilin müvəffəqiyyətlə mənimsənilməsinin əsas amili olan təbii dil mühiti ilə tanışlıq illüziyası yaratdıqları üçün real istifadəyə yönəldilmişdir. Funksional autentik material üzərində iş tələbəni dildən istifadənin real şərtlərinə yaxınlaşdırır, onu müxtəlif linqvistik vasitələrlə tanış edir və nitqdə bu vasitələrdən müstəqil autentik istifadəyə hazırlayır.

Bundan əlavə, təbii, müasir xarici dilin öyrədilməsinin müasir cəmiyyət üçün aktual olduğunu vurğulamaq lazımdır ki, bu da yalnız ana dili danışanların həyatından götürülmüş materiallardan istifadə edildikdə və ya onların mədəniyyətinin və mentalitetinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq tərtib edildikdə mümkündür. Metodik

məqsədlər üçün yaradılmış təbii nitq məhsulu olan oxşar tədris, orijinal materialların istifadəsi nitq fəaliyyətinin bütün növlərini, xüsusən də xarici dildə şifahi ünsiyyəti daha effektiv şəkildə öyrətməyə, immersiyanı təqlid etməyə imkan verəcəkdir.

Tələbələrin özlərinə gəlincə, orijinal materiallardan istifadə onlar üçün hər yaşda aktualdır, çünki tələbələr həmişə dinləmək, izləmək, oxumaq və s. Orijinal materiallardan istifadə dərsi daha anlaşıqlı, zəngin, canlı edir və bununla da, tələbələri xarici dil öyrənməyə həvəsləndirir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: Tədqiqatın obyektı ingilis dili dərslərində yeniyetmələrə xarici dilin öyrədilməsi prosesidir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın mövzusu ingilis dilinin öyrənilməsində orijinal materialların roludur. Ona görə də, bu işin məqsədi xarici dilin tədrisinin orta mərhələsində autentik materialların mahiyyətini və onlardan istifadənin xüsusiyyətlərini müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın vəzifələri: Tədqiqatın vəzifələri məqsədindən irəli gələ bilən ingilis dilinin öyrənilməsində orijinal materiallardan istifadə tələbələrin aşağıdakı meyarlara uyğun olaraq daha səmərəli tədrisinə kömək edəcəkdir: müxtəlif nitq ünsiyyət formalarını bilmək və istifadə etmək bacarığı, nitq klişələrindən, ittifaqlardan, giriş strukturlarından, cavab işarələrindən istifadə edərək onun məntiqi qurulması.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Müasir şəraitdə autentik materialların ingilis dilinin öyrədilməsində rolu və əhəmiyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi ölkə və dünya alimlərinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Respublikamızda iqtisadçı alimlərindən Musayev O, Mürsəliyeva E, Şirəliyev Ə. Xarici iqtisadçı alimlərindən isə Grant N.,Gebhard J.G.,Токмакова, Ю. В., Щепилова А.В.,Носонович Е.В., Петровская, Е. В., və başqalarının tədqiqat əsərləri diqqəti cəlb edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası: Tədqiqat zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə, analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları: Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi ilə bağlı material müxtəlif dillərdə olan bir sıra mənbələrdən əldə edilmişdir. Mövzu aktual olduğu üçün əsasən yeni mənbələrə daha çox üstünlük

verilmişdir. Ən əsası ingilis dilində olan elmi məqalələr və elektron kitablara müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Bu tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

Bu məqsəd aşağıdakı vəzifələrin həllini nəzərdə tutur:

1. nəzəri və modelləşdirmə;
2. autentik materiallardan praktik istifadəni və xarici dilin tədrisinin orta mərhələsində onların rolu müəyyən edildi;
3. orijinal materiallardan istifadə üçün tədris materialları təhlil edildi;
4. orijinal materiallardan istifadə edərək tapşırıqlar edildi;

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti: Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti onun gələcəkdə bu mövzu ilə bağlı yazılacaq işlər üçün faydalı mənbə kimi istifadə edilə bilinməsidir.

Tədqiqatın aprobasiyası: Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Təhsil-1 fakültəsi nəzdində Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 2 fəsil, 4 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir. Tədqiqat işinin quruluşu aşağıdakı kimidir :

“Autentik materialların ingilis dilinin öyrədilməsində rolu və əhəmiyyəti” adlı I fəsildə ingilis dilinin tədrisində istifadə olunan autentik materialların təsnifatı, autentik dərs vəsaitlərinin digər dili tədris edən vəsaitlərdən fərqi, “Aşağı kurs tələbələrinə ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemlər” adlı II fəsildə aşağı kurs tələbələrinə ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemin tədqiqi və təhlil olunması, aşağı kurs tələbələrinə ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemin həlli və autentik vəsaitlərdən səmərəli istifadə yolları öz əksini tapmışdır.

I FƏSİL

AUTENTİK MATERIALLARIN İNGİLİS DİLİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNDƏ ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

1.1. İngilis dilinin tədrisində istifadə olunan autentik materialların təsnifatı

Xarici dillərin tədrisi metodikası bunun üçün əsas elmlərdən biri olan dilçiliyə əsaslanır. Dilçilik təməllərində, öyrənilən dilin dil nümunələrinin xüsusiyyətləri, qrammatik quruluşu, fonetik və leksik sisteminin xüsusiyyətləri, həmçinin dil və nitq materialının seçilməsi və təşkili məsələləri ilə əlaqədar problemləri həll edir.

Xarici dillərin tədrisində istifadə olunan orijinal materiallar problemi özlüyündə çoxlu mübahisələrə səbəb olur. Orijinal materiallar anlayışı, xarici dil öyrətmək üçün müasir məqsədlərin qoyulması ilə əlaqəli olan metodologiyada çoxdan yaranmamışdır. Müasir xarici və yerli metodlarda "orijinal materiallar" termini praktiki olaraq əvvəllər istifadə olunan "orijinal materiallar" ifadəsini əvəz etdi. Eyni zamanda, tədris materiallarının həqiqiliyinin dərəcəsi ciddi metodoloji problemdir.

Hal -hazırda, orijinal materialların nə olduğunu anlamaq üçün bir neçə yanaşma var. Ən məşhur fikirləri nəzərdən keçirək. Məsələn, E.V. Nosonoviç və R.P. Milrud hesab edir ki, xarici dil öyrənmək orijinal materiallara əsaslanmalıdır. Orijinal materiallar "orijinal mənbələrdən götürülmüş və təhsil məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan materiallar" [Носонович Е.В., Мильруд Р.П. Параметры аутентичного учебного текста // Иностранные языки в школе. 1999. № 1 С.18-23] hesab olunur. Eyni zamanda, müəlliflər orijinal materialları tədris və metodiki materiallara bölmüşlər. Birinci halda, təhsilin həqiqiliyinin əsası müəyyən bir təhsil məqsədinə effektiv şəkildə nail olmaqdır, metodiki həqiqilik isə tədris məqsədləri üçün təbii dil vəziyyətinə mümkün qədər yaxın olaraq didaktik materiallar və tapşırıqlar yaratmağa yönəlmişdir. Müəlliflər arasında məqalələr, müsahibələr, reklamlar, gündəliklərdən və tərcümeyi hallardan, nağıllardan, elmi və regional mətnlərdən parçalar toplanır. Müəlliflər əsərlərində xarici dil öyrənilənlərə müxtəlif nitq vəziyyətlərində söz ehtiyatı və nitq klişeleri ilə tanış olmağa imkan verən janrın orijinallığının qorunmasının vacibliyini qeyd etmişlər.

Tətbiqi dilçilik və dil tədrisi üzrə görkəmli mütəxəssis Henry Widowson, "orijinal" və "pedaqoji cəhətdən orijinal" material terminləri arasındakı fərqə diqqət çəkir. O, orijinal materialların əsasən xarici dil bilənlər üçün nəzərdə tutulduğunu və heç bir dəyişikliyə məruz qalmadığını, pedaqoji cəhətdən orijinal materialların xarici dil kimi öyrənilər üçün nəzərdə tutulduğunu və buna görə də cari, xüsusi ehtiyacları ödəmək üçün uyğunlaşdırıldığını izah edir. Bu fərqi bilən Widowson, müəyyən şərtlər nəzərə alınmaqla, dərsi daha yaxşı başa düşmək və mənimsəmək üçün dərstdə istifadə olunan materialların seçiminin bir şəkildə sadələşdirilməli olduğuna inanır. Material orijinal görünməli və real mənbələrdən alınmalıdır. [Widdowson H.G. Aspects of Language Teaching. Oxford : Oxford University Press, 1999].

G.İ. Voronin, Orijinal materialları ana dilli insanların dil təcrübəsindən götürülmüş mətnlər kimi başa düşür. Orijinal mətnlər, öz növbəsində, funksional və məlumatlandırıcı mətnlərə bölündü. Növlərin hər biri özünəməxsus funksiyasını yerinə yetirir. Funksional mətnlərdə izah, reklam, təlimat və ya xəbərdarlıq funksiyaları var. Bunlara yol nişanları, diaqramlar, xəritələr, işarələr, dərmanlar üçün təlimatlar, televiziya və radio reklamları və s. aiddir. Adına əsaslanan məlumat mətnləri bir məlumatlandırma funksiyasını yerinə yetirir və daim yenilənən məlumatları ehtiva edir, məsələn, anketlər, elanlar, analitiklərin şərhləri, hesabatlar [Воронина Г.И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением немецкого языка // Иностранные языки в школе. 1999. № 2.].

K.S. Krichevskaya, orijinal ədəbi, şəkil, musiqi əsərlərinin, eləcə də ətrafımızdakı reallığın obyektlərinin orijinal materiallara aid olduğuna inanır. Bundan əlavə, müəllif gündəlik həyat obyektlərini (reklamlar, işarələr, çəklər və s.) ayrı bir qrupa ayırır və buna "praqmatik materiallar" deyilir. Bu qrupa audio və audiovizual materiallar (elanlar və radio verilişləri, televiziya proqramları) daxil edilməlidir. Yuxarıda göstərilən praqmatik materiallar qrupu, bu materialların müasir xarici dil nümunələri olması səbəbindən çox əhəmiyyətli bir yer tutur və tələbələrin öz doğma dilli insanların gündəlik mühitinə dalmasına imkan verir [Кричевская К..С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой

обитания жителей страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе. 1996. № 1.]

L. Van Lier orijinallığın üç növünü ayırdı: materialların həqiqiliyi, pragmatik orijinallıq (kontekstin həqiqiliyi, kommunikativ məqsəd, nitqlə qarşılıqlı əlaqə), şəxsi orijinallıq. Müəllifin fikrincə, xarici dil öyrənən tələbələrin bilik səviyyəsinə diqqət yetirməklə metodistlər və ya müəllimlər tərəfindən xüsusi olaraq hazırlanmış mətnlər orijinal materiallardan istisna edilməməlidir. Bu vəziyyətdə, orijinallığının xüsusiyyətlərini qorumaq vacibdir (məlumatlılıq, proqramın mövzusu ilə əlaqə, öyrənilən vəziyyətə xas olan sabit ifadələrin və klişələrin istifadəsi). Van Leer, materialların "orijinal" və ya "pedaqoji cəhətdən orijinal" olub olmadığını soruşmaq əvəzinə, bu nöqtədə əsas diqqətimizin "təhrif edilməmiş dil" istifadə etmək olduğunu vurğulayır. Tələbələrin bilik səviyyələrini və xarici dil öyrənməklə maraqlarını artıracaq. Əsl ünsiyyətdə müəllimin səhvlərini düzəltməsi deyil, ünsiyyət prosesinin özünün əhəmiyyəti və təbiiliyi birinci yerdə olmalıdır [Van Lier, L. (1991). Inside the classroom: Learning process and teaching procedures. Applied Language Learning, 2(1), 29-68.]. Tələbənin özü, müəllifə görə, nə etdiyini və hansı məqsədlə etdiyini aydın şəkildə anlayır, hərəkətlərinə görə məsuliyyət hiss edərək, vəziyyətdən asılı olaraq nitq davranışını müstəqil şəkildə düzəldə bilir.

Bu problemlə məşğul olan M. Brin dörd növ orijinallığı müəyyən edir. Birincisi, tələbələr üçün istifadə etdiyimiz mətnlərin həqiqiliyini söyləyir. İkincisi, tələbələrin bu cür mətnləri öz şərtlərinin həqiqiliyi, üçüncüsü, dilin öyrənilməsinə töhfə verən vəzifələrin həqiqiliyindən bəhs edir və dördüncü orijinallıq kimi, bir dil dərsinin real sosial vəziyyətinin həqiqiliyi ortaya çıxır. Brin, orijinallığın sinifdə istifadə olunan materiallara nisbətdə olduğunu qeyd etdi. Həm pedaqoji cəhətdən orijinal mətnlər, həm də onlara verilən tapşırıqlar əsl, orijinaldır, çünki sinif onların mənşə və nəsil nöqtəsi hesab olunur. Mətnin və dərstdə istifadə olunan hər şeyin orijinal olduğuna inanırdı [Breen M.P. Authenticity in the Language Classroom// Applied Linguistics. - 1985. 6/1. P. 60-70.].

Beləliklə, öyrənilən materiala əsaslanaraq belə nəticəyə gələ bilərik ki, orijinal materiallar xarici dil öyrənənlər və ana dilində danışanlar tərəfindən istifadə olunan,

lakin xüsusi olaraq təhsil məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan orijinal mənbələrdən götürülmüş materiallardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, çox vaxt "orijinal materiallar" ifadəsi birbaşa xarici dil dərslərində istifadə olunan və ya tədris proqramı mövzusunda müstəqil iş üçün əlavə material kimi istifadə olunan mətn materialı ilə əlaqədar istifadə olunur. Xarici dilin öyrədilməsində orijinal materiallardan istifadə olunursa, onlar da öz növbəsində dərslərin məqsədindən asılı olaraq təsnif edilməlidir. Müəllimlər bu cür materialların müxtəlif növlərindən xəbərdar olmalıdırlar, çünki bəziləri oxumağı və ya dinləməyi (qəbul etmə bacarıqlarını), bəziləri isə danışmağı və ya yazmağı (məhsuldar bacarıqlar) öyrətmək üçün daha uyğun və təsirli olur. Bəziləri qrammatik quruluş və ya söz ehtiyatını öyrətmək və inkişaf etdirmək üçün uyğundur.

Hər hansı bir orijinal material aşağıdakı kimi təsnif edilə bilər:

1. Əsl audiovizual material - TV lentləri, reportajlar, sənədli filmlər və ya reklamlar.

2. Orijinal vizual materiallar - slaydlar, fotosəkillər, rəsmlər, sözsüz yol nişanları, jurnallardan çəkilmiş rəsmlər, kartpostallar, rəsmlər və ya şəkilli kitablar.

3. Qəzet məqalələri, film elanları, astrologiya sütunları, idman xəbərləri, məsləhət sütunları, mahnı sözləri, restoran menyusu, səyahət məlumat broşuraları, telefon kitabları, qəbzələr, biletlər, vizit kartları, TV bələdçiləri, komikslər kimi orijinal çap materialları, cədvəllər.

4. Sınıfdə istifadə olunan reallıqlar (real dünyanın obyektləri) - sikkələr və valyuta, divar saatları, telefonlar, və s. Reallıqlar tez-tez vizual təsvirlər və ya rol oynayan vəziyyətlər üçün istifadə olunur.

Peşəkar istiqaməti nəzərə alaraq, bu halda hüquqi profil müəllimin fənlərarası koordinasiya prinsipini rəhbər tutaraq orijinal materialları seçməlidir. Axı, fənlər arasındakı fasiləsiz tamamlama mövzu ilə əlaqədar istifadə olunan orijinal materialların tərkibinə və quruluşuna birbaşa təsir edir. Xarici dil öyrənmə prosesində orijinal materiallardan istifadə edilməsi gələcək hüquq-mühafizə orqanlarının mütəxəssislərinə dünya təcrübəsinə və ya ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsinə əsaslanaraq peşəkar bacarıqlarını yeni səviyyədə həyata keçirməyə imkan verəcək məlumatlar

əldə etmək üçün böyük imkanlar verir.

Eyni vaxtda peşəkar fənləri öyrənərkən xarici dildə uyğun, orijinal materiallardan istifadə etmək ən təsirli ola bilər. Məsələn, xarici ölkələrin dövlət və məhkəmə sistemi haqqında orijinal mətnləri öyrənmək, müsahibə və dindirmə üsulları ilə tanış olmaq, cinayətkarların saxlanması ilə bağlı videolara və ya axtarılan şəxsin təsviri olan reportajlara baxmaqla tələbələr yeni məlumatlar əldə etmək imkanı əldə edirlər.

Xarici dildə praktiki dərslərdə orijinal materialların olmaması, mənfi nəticələrə səbəb ola bilər, sonradan peşə vəzifələrinin birbaşa icrası ilə əlaqədar real nitq vəziyyətlərində müəyyən edilmiş kommunikativ vəzifələrin öhdəsindən gələ bilməyəcəklər. Yadda saxlamaq lazımdır ki, fərqli vəziyyətlərdə davranış və ya cavab, qrammatik və leksik vasitələrin seçimini, düzgün nitq davranış xəttini çətinləşdirə və uğursuzluğa səbəb ola biləcək hədəf dilindəki ölkədə qəbul edilən davranışdan fərqli ola bilər.

Xarici dil öyrənmə prosesinə orijinal materialların daxil edilməsi və onlardan istifadə etmək ehtiyacı şübhə doğurmur. Həqiqətən də, onların köməyi ilə dil mühitinin şərtləri, həqiqi kommunikativ vəziyyətlər yaranır. Xarici dildə praktik dərslərdə orijinal materialların istifadəsi tələbənin motivasiyasını, ünsiyyət bacarıqlarını və xarici dil haqqında ümumi bilik səviyyəsini artırmağa kömək edir.

Orijinallığın bütün aspektlərini təsvir etmək üçün müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bu yanaşmalardan bəzilərinə diqqət yetirək. Widdowson orijinallığı bir nitq əsərinə xas olan bir xüsusiyyət olaraq deyil, təhsil prosesinin bir xüsusiyyəti olaraq görür. Dilin təhsil olmayan bütün istifadəsi orijinal sayılır [Петровская, Е. В. "Понятие аутентичных учебных материалов и критерии их отбора для использования на уроках иностранного языка." (2018).65-69.]. Orijinallıq öyrənmə qarşılıqlılığının bir xüsusiyyəti olaraq qəbul edilir. Buna görə, bir xarici qəzətdən bir klipni sinifə gətirmək kifayət deyil, üzərində işləmə prosesini orijinal etmək lazımdır. Müəllim uşaqlara mətn üzərində işi bir məşq kimi deyil, həqiqi ünsiyyət fəaliyyəti kimi qəbul etməyi öyrətməklə dərslə təbii qarşılıqlı əlaqəni stimullaşdırır. Başqa sözlə, metodik orijinallıq, müəllifin əcnəbilər üçün deyil, ana

dilli insanlar üçün nəzərdə tutduğu bir mətn şəklində kənardan gətirilmiş bir şey deyil. Orijinallıq təhsil prosesində, tələbələrin mətnlə, müəllimlə və bir -biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı yaranır.

L. Lier orijinal təhsil prosesi üçün lazım olan şərtlər sistemini hazırlayır və üç növ orijinallığı müəyyən edir: materialların həqiqiliyi, pragmatik həqiqiliyi və şəxsi orijinallığı [Казакова, Марина Андреевна, and Алена Александровна Евтюгина. "Аутентичные текстовые материалы в обучении иностранному языку." Вестник Бурятского государственного университета. Образование. Личность. Общество 4 (2016). 105.].

Materialların həqiqiliyi metodistlər tərəfindən dil öyrənənlərə xüsusi diqqət yetirməklə yaradılmış mətnlərin istifadəsini istisna etmir, lakin onların orijinal bir mətnin xüsusiyyətlərini (məsələn, tutarlılıq, məlumatlı və emosional zənginlik nəzərə alınmaqla) qorumasını nəzərə alır.

Praqmatik orijinallıq aşağıdakı aspektləri əhatə edir: dilin istifadə olunduğu kontekstin həqiqiliyi, yəni müəyyən bir vəziyyətdə müəyyən dil vasitələrinin uyğunluğu, məqsədin həqiqiliyi, yəni nitq qarşılıqlı təsirinin gözlənilən nəticəsi.

Pedaqoji məqsədləri nəzərdə tutsaq, qarşılıqlı əlaqənin həqiqiliyi (və ya interaktiv orijinallıq) həmişə məqsədin həqiqiliyinə uyğun gəlmir. Müəllim tələbələrlə ünsiyyətdə olarkən tez - tez ifadələrin məzmun tərəfinə deyil, buraxılan səhvlərə reaksiya verir və əsas diqqəti onların düzəldilməsinə verir və beləliklə qarşılıqlı əlaqənin həqiqiliyini pozur. Təhsil qarşılıqlılığının müəyyən bir şərti görünüşü qaçılmazdır: təhsil məqsədlərinin ön plana çəkildiyi məktəb mühitinin xüsusiyyətləri ilə izah olunur, orijinal ünsiyyətdə isə məqsəd təbii ünsiyyət prosesidir. Bununla birlikdə, şifahi düzəliş prosesi asan ünsiyyət şəklində də həyata keçirilə bilər, məsələn, yenidən soruşmaq (Bunu demək istəyirdinizmi ...) və ya tələbənin fikirlərini düzgün formada yenidən formalaşdırmaqla dəstəkləmək (Bəli, Şübhəsiz ki, demək istəyirsən ki ...). Tələbənin səhvlərinin yazılı qeydiyyatı sonrakı düzəliş üçün də tövsiyə olunur.

Şəxsi orijinallığa gəldikdə, bu, tələbələrin fərdi xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirilir. Dilçi tədqiqatçı L Lieraya görə, şəxsi orijinallığı ilə xarakterizə olunan bir şəxs, nə

etdiyini və niyə etdiyini aydın şəkildə anlayır, hərəkətlərinə görə məsuliyyət hiss edir, seçim edə bilir, vəziyyətdən asılı olaraq davranışını (danışığı da daxil olmaqla) düzəldə bilir. Tədqiqatçı M Brin orijinallığın 4 növünü müəyyən edir [Блохина, Ю. Н., and Д. О. Блохин. "Эффективность применения аутентичных материалов в обучении английскому языку студентов СПО." *Материалы XXIII научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов и студентов Национального исследовательского Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарёва*. 2019.]:

- 1) təlim prosesində istifadə olunan mətnlərin həqiqiliyi;
- 2) tələbələrin bu mətnləri qəbul etmələrinin həqiqiliyi;
- 3) təhsil tapşırıqlarının həqiqiliyi,
- 4) sinifdəki sosial vəziyyətin həqiqiliyi.

Hal - hazırda orijinal materialların bir neçə təsnifatı var, bəzilərini nəzərdən keçirin.

Krichevskaya K.S. [Кричевская К..С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка // *Иностранные языки в школе* .1996. № 1.] orijinal ədəbi, folklor, təsviri, musiqi əsərlərini, paltar, mebel, qab - qasaq və onların illüstrasiya şəkilləri kimi reallıq obyektlərini müəyyən edir.

Krichevskaya K.S, Gündəlik həyatda olan materialları müstəqil pragmatik materiallar qrupuna (əlanlar, anketlər, lövhələr, etiketlər, menyu və fakturalar, xəritələr, turizm, istirahət, mallar, boş iş yerləri və s.) ayırır. Mövcudluğu və gündəlik xarakter tətbiqləri, ana dilini danışanların ətraf mühitlə tanış olma illüziyasını yaratmaq üçün olduqca əhəmiyyətli görünür və onların rolunun bir dərslərdəki orijinal mətnlərdən daha böyük bir əmr olduğuna inanır, lakin həcm baxımından onlardan aşağı ola bilər.

İnanırıq ki, "pragmatik materiallar" radio və televiziya məlumat proqramları, xəbər bülletenləri, hava proqnozları, hava limanlarında və dəmir yolu stansiyalarında radio əlanları kimi audio və audiovizual materialları da əhatə edir. Bu cür materialların istifadəsi bizim üçün son dərəcə vacib görünür, çünki onlar müasir

xarici dil nümunəsidir və tələbələrin motivasiyasını artırmaq üçün əlavə stimül kimi xidmət edən ölkənin gündəlik həyatında iştirak illüziyasını yaradır.

Krichevskaya K.S. müəyyən bir sahədə istifadə olunmasından asılı olaraq pragmatik materialların aşağıdakı təsnifatını verir:

1. Təhsil və peşəkar ünsiyyət sahəsi;
2. Ünsiyyətin sosial-mədəni mühiti;
3. Məişət ünsiyyət sferası;
4. Ticarət və kommertiya ünsiyyət sferası;
5. Ailə və məişət ünsiyyət sferası;
6. İdman və istirahət ünsiyyət sahəsi;

E.S. tərəfindən təsnifat Krichevskaya, G.I. [Воронина Г.И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением немецкого языка // Иностранные языки в школе. 1999. № 2.], bunları ana dilində danışanların ünsiyyət təcrübəsindən götürülmüş orijinal mətnlər kimi təyin edir. Fərqli janr formaları ilə təmsil olunan iki növ orijinal mətn müəyyən etdi:

1. Təlimat verən, izah edən, reklam verən və ya xəbərdar edən funksiyaları yerinə yetirən gündəlik istifadə üçün funksional mətnlər: nişanlar, yol nişanları, lövhələr, diaqramlar, rəsmlər, teatr proqramları və s;

2. İnformasiya funksiyasını yerinə yetirən və daim yenilənən məlumatları ehtiva edən məlumatlı mətnlər: məqalələr, müsahibələr, rəy sorğuları, oxucuların çap mediasına məktubları, ən son sensasion məlumatlar, elanlar, statistikaya izahatlar, qrafika, reklam, şərh, reportaj və s.

Krichevskaya E.S. və Voronina G.I. -nin təsnifatları, qaldırılan problemin ümumi işıqlandırılması üçün tərəfimizdən nəzərdən keçirildi, çünki fikrimizcə, orijinal materialların bütün spektrini əhatə etmir.

Gebhard JG [Gebhard J.G. Teaching English as a Foreign Language: A Teacher Self-Development and Methodology Guide. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996. s.51] aşağıdakı təsnifatı təqdim edir:

Əsl audiovizual materiallar - TV reklamları, bədii və sənədli filmlər, TV şouları,

cizgi filmləri, kliplər, xəbərlər və s.

Əsl audio məzmun - audiokitablar, mahnılar, reklamlar və radio verilişləri və s.

Əsl vizuallar - rəsmlər, fotoşəkillər, slaydlar, yol nişanları, illüstrasiyalar, markalar, poçt kartları və s.

Orijinal çap materialları - qəzet məqalələri, idman sütunları, mahnı sözləri, proqramlar, telefon kitabçaları, səyahət broşuraları, prikollar, qəbzələr, biletlər və s.

Orijinal materiallarda təqdim olunan dil real ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış edir, real dilçilik reallığını, ünsiyyət vasitəsi və təbii mühit kimi dilin işləmə xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Orijinal materialların istifadəsi ilə xarici dil reallığını təhrif etmək təhlükəsi azalır: hədəf dildə olan ölkədə müasir sivilizasiyanın sübutu olmaqla, hazırda cəmiyyətdə yayılmış fikir və mühakimələri əks etdirir.

Orijinal materialların bir tədris vasitəsi olaraq üstünlükləri göz qabağındadır;

1. Orijinal materiallarda təqdim olunan dil real ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış edir, real dil reallığını, ünsiyyət vasitəsi və təbii mühit kimi dilin işləmə xüsusiyyətlərini əks etdirir.

2. Orijinal materialların istifadəsi ilə xarici dil reallığını təhrif etmək təhlükəsi azalır: öyrənilən dilin ölkəsində müasir sivilizasiyanın sübutu olmaqla, hazırda cəmiyyətdə yayılmış fikir və mühakimələri əks etdirir.

3. Didaktik oriyentasiyanın olmaması səbəbindən qeyri-dil mühitində orijinal materialların köməyi ilə təqdim olunan məlumatlar yüksək nüfuza malikdir; təbiət böyük idrak fəaliyyətinə səbəb olur, tədris materialları sırf tərbiyəvi funksiyanı yerinə yetirir və sinifdən kənarında mövcud olmayan uydurma situasiyaları əks etdirir, bununla da motivasiyanı, təqdim olunan məlumatların etibarlılığını azaldır, onlardan istifadə sonradan alınan materialları başa düşməyə keçidi çətinləşdirə bilər .

Müəlliflərə orijinal materiallar daxildir: şəxsi məktublar, lətifələr, məqalələr, yeniyyətələrin gündəliklərindən alıntılar, reklamlar, kulinariya reseptləri, nağıllar, müsahibələr, populyar elm və regional mətnlər. Həm də janrın orijinallığını qorumağın vacibliyini və janr-kompozisiya müxtəlifliyinin tələbələri həyatın müxtəlif sahələri ilə əlaqəli və fərqli üslublara aid olan danışma klişələri, frazeologizmləri, söz

ehtiyatları ilə tanış etməyə imkan yaratdığını vurğulayırlar.

Beləliklə, orijinal materiallar, orijinal mənbələrdən götürülmüş, leksik məzmun və qrammatik formaların təbiiliyi, istifadə olunan dil vasitələrinin situasiya uyğunluğu ilə xarakterizə olunan, orijinal söz istifadə hallarını göstərən və xüsusi olaraq təhsil məqsədləri üçün nəzərdə tutulmamış materiallardır.

Tədris materialları, orijinal təhsil prosesinin bütün parametrləri və orijinallıq meyarları nəzərə alınmaqla xüsusi olaraq hazırlanmış və xüsusi təhsil problemlərinin həlli üçün nəzərdə tutulmuş materiallardır.

Orijinallığın əsas meyarı funksionallıq meyarıdır. Orijinal mətnlərin həyat istifadəsinə yönəldilməsi, xarici dilin müvəffəqiyyətlə mənimsənilməsinin əsas amili olan təbii dil mühiti ilə tanışlıq illüziyasını yaratmaqdır. Funksional cəhətdən orijinal material üzərində işləmək, tələbəni dilin real istifadə şərtlərinə yaxınlaşdırır, müxtəlif dil vasitələri ilə tanış edir və nitqdə bu vasitələrin müstəqil həqiqi istifadəsinə hazırlayır.

Düşündüyümüz fikirlər, orijinallığın qlobal, ümumiləşdirilmiş bir tərifinin olmadığını göstərir. Bu, bir sıra şərtlərin, fərqli orijinallıq növlərinin birləşməsidir və bu və ya digər növün mövcudluq dərəcəsi vəziyyətdən asılı olaraq dəyişə bilər. Dərsin tərkib hissələrinin hər biri - mətnlər, təhsil tapşırıqları, dərsin mühiti, təhsil qarşılıqlılığı - orijinallığı qeyri -orijinaldan fərqləndirməyə imkan verən öz xüsusi meyarlarına malikdir. Müəllimin vəzifəsi orijinallığın bütün parametrlərinin ahəngdar birləşməsinə nail olmaqdır.

Beləliklə, yerli və xarici metodlarda orijinal materialların vahid tərfi, onların təsnifatı, habelə xarici dilin tədrisində üstünlük təşkil etməsi ilə bağlı fikirlərin olmadığı qənaətinə gələ bilərik.

Vurğulanmalıdır ki, təbii, müasir xarici dilin tədrisi yalnız ana dilində danışanların həyatından götürülmüş və ya qəbul edilmiş və işlədilmiş nitq normalarına uyğun olaraq onların mədəniyyət və mentalitetinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tərtib edilmiş materiallardan istifadə etməklə mümkündür. Metodik məqsədlər üçün yaradılmış təbii nitq əsəri olan bu cür orijinal və təhsil-orijinal materiallardan istifadə, xarici dil dərslərində təbii nitq mühitinə batırılmasını təqlid

etmək üçün bütün nitq fəaliyyət növlərini daha səmərəli şəkildə öyrətməyə imkan verəcəkdir.

Tələbələrə xarici dilin səmərəli şəkildə öyrədilməsi, tələbələrin qabiliyyətlərinin və ana dilli insanlarla ünsiyyət qurma qabiliyyətinin inkişafı məsələsi uzun illərdir ki, aktual olaraq qalır. Bu, gələcək peşəsi dil ilə əlaqəli olan tələbələr üçün xüsusilə vacibdir və ünsiyyət bacarıqları mühüm rol oynayır.

Nəticədə, bir çoxları xarici ölkələrdə işləmək və yaşamaq məcburiyyətində qalacaqlar. Xarici dilin mənimsənilməsinə münasibət bütün təhsil prosesinin məzmununu və təşkilini müəyyən edir.

Tələbələrə yalnız xarici dil öyrənməyi deyil, həm də hədəf dilinin ölkəsi, ana dilində danışıqların ənənələri və mədəni xüsusiyyətləri haqqında biliklər toplusunu öyrədirik. Müxtəlif dillərin və mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə ünsiyyət qurmaq üçün mədəniyyətlərarası, xüsusən də mədəniyyət vasitəçilərini formalaşdırırıq. Tələbələr davranış qaydalarına, ədəb normalarına və ana dilli insanların davranış stereotiplərinə riayət etməyə çalışırlar.

Xarici dil təhsilinin müasir konsepsiyası dil və mədəniyyətin inteqrasiya olunmuş tədrisinə, yerli və xarici mədəniyyətlər arasında dialoqa əsaslanır. Bu cür təhsilin məqsədi dili mədəniyyət vasitəsilə, mədəniyyəti dillə öyrətməkdir. Tələbələrə öyrənilən dilin tarixi, ənənələri və mədəniyyəti ilə tanış edən mədəni materialları öyrənmə prosesinə cəlb etmək getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, orijinal dilə gətirilən materiallar, xarici dillərin tədrisi üçün vacib bir vasitə olaraq xarici dillərin tədrisində getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Birincisi, tələbələrin bir dil öyrənmək marağına və motivasiyasına sahib olmaq üçün, fikrimizcə, müəllimlər tədris materialını şaxələndirməli, yəni orijinal materiallardan istifadə etməlidirlər: TV şouları, radio və televiziya proqramları, mahnılar və qəzet məqalələri, bədii və sənədli filmlər. Bundan əlavə, oxu öyrədərkən müəllimlər istifadə edə bilərlər: jurnallardan, romanlardan və reklamlardan, hətta tələbə işlərindən. Anadili olmayan bir mühitdə orijinal materiallarda olan məlumatlar, didaktik yönünün olmaması səbəbindən yüksək nüfuza sahib olacaqdır.

Bu materialların təbiiliyi böyük bir idrak fəaliyyəti inkişaf etdirir və adi tədris

materialları çox nadir hallarda sinifdən kənarında tapılan uydurma vəziyyətlərə əsaslanır, bu da tələbələrin motivasiyasını azaldır və təqdim olunan məlumatların etibarlılığını təhrif edir. Bu cür materiallar tələbələrə həqiqi dil, real vəziyyətlə tanış olmaq imkanı verir, özlərini həqiqi dilə görə qiymətləndirə bilər, orijinal mətnlər tələbə motivasiyasını inkişaf etdirə bilər.

Tələbələrə nitq qavrayışı, dinləmə və mədəniyyətlərarası bacarıqları inkişaf etdirmə kimi dil bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verən orijinal materiallar da daxildir. Orijinal materialla müəllim, tələbənin ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkməyəcəyi real vəziyyət və problemlərlə yaşayan reallıq nümunələrini sinifə gətirir.

İkincisi, müəllim material seçimində çox diqqətli olmalı, yəni tələbənin yaşına, səviyyəsinə, dini mənsubiyyətinə və mədəni kimliyinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Əsl materiallar tələbələri onları dərinlən öyrənməyə, real həyatda problemləri və situasiyaları əsaslandırmağa və həll etməyə məcbur edir. Tələbələr, onlara sinif dərslərləri təqdim etməklə dilin əsl mahiyyəti haqqında yanıla bilərlər. O zaman tələbələr özlərini dilin real dünyasında qiymətləndirməli və sınamalıdırlar.

Orijinal oxu materiallarını seçmək üçün bir çox mümkün meyarlar var:

1. Uyğunluq (proqrama görə, əhəmiyyətə görə)
2. Tələbənin ehtiyaclarını həvəsləndirmək və təmin etmək üçün mövzu tələbə üçün maraqlı olmalıdır
3. Mədəni uyğunluq (təhqir etməmək üçün heç bir şəkil və ifadənin olmaması)
4. Müəyyən bir qrupun imkanları ilə əlaqədar olaraq dilin çətinlik səviyyəsi
5. Bilişsel tələblər (mövzular və əsas anlayışlar haqqında məlumat)

Əlbəttə ki, müəllimlər yalnız orijinal materiallardan istifadə edə bilməzlər, lakin heç olmasa onları əlavə material kimi təqdim edə bilərlər və tələbələrə məqsədəuyğunluqla bağlı müxtəlif fikirləri təhlil etmək imkanı verə bilərlər.

Ancaq orijinal materialların istifadəsinin mənfi cəhətləri də var. Orijinal materiallar təhsil məqsədləri üçün nəzərdə tutulmadığından, tələbələr üçün çətin və tanımadığı bir dildir, bütün uşaqların başa düşmədiyi kimi, mətnlər çox uzun və çətin ola bilər və uyğunlaşması uzun müddət çəkə bilər. Müəllimlər yalnız B1

səviyyəsindən yuxarı orijinal materiallardan istifadə edə bilərlər, çünki söz və qrammatikanın müxtəlifliyi öyrənmənin ilkin mərhələlərində onlardan istifadə üçün maneə yaradır.

İndiki vaxtda hər bir xarici dil müəlliminin əsas vəzifəsi tələbələri xarici dilin real həyatda, real həyat şəraitində istifadəsinə hazırlamaqdır. Buna görə də, müəllimlər daim öz üzərində işləyirlər: effektiv tədris materialları axtarırlar, dərslər planlarını dəyişir və uşaqların dərslər zamanı iştirak etməkdən məmnun olduqları maraqlı fəaliyyətləri inkişaf etdirirlər.

Orijinal materiallardan istifadənin məqsədəuyğunluğunu nəzərə alaraq, Widowson qeyd edir ki, əvvəllər bir dil öyrənərkən dilin qavranılmasını və mənimsənilməsini asanlaşdırmaq üçün sinifdə sadələşdirilmiş materiallardan istifadə edilməsinin lazım olduğuna inanılırdı. Amma hal - hazırda materialların orijinal olması tövsiyə olunur.

Əvvəlki fikirlərlə razılaşaraq, orijinal materialların üslub və mövzu baxımından daha müxtəlif olduğunu düşünürəm, üzərində işləmək tələbələrdə böyük maraq doğurur. Müəllimin orijinal materialdan istifadə etdiyi bir dərslər tələbələrlə böyük müvəffəqiyyət qazanacaq, bundan əlavə əminəm ki, bu cür materiallar ən təsirli, maraqlı və cəlbedicidir. Mövzu orijinal materiallarda təkrarlanmır, yenidir və içindəki hadisələr təzədir. Tələbələri fərqli mədəniyyətlərlə əlaqəli həyat vəziyyətlərinə və məsələlərə batırırlar və orijinal olmayan materiallardan fərqli olaraq, aktualdırlar.

Beləliklə, xarici dilin tədrisi zamanı orijinal materiallardan istifadə daha səmərəli öyrənməyə, təbii nitq mühitinə batırmanı təqlid etməyə və tələbələrin ünsiyyət prosesini hədəf aldıkları ölkənin milli -mədəni xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq həyata keçirmək qabiliyyətini formalaşdırmağa imkan verir.

1.2. Autentik dərslər vəsaitlərinin digər dili tədris edən vəsaitlərdən fərqi

İngilis dilini xarici və ya ikinci dil olaraq öyrətmək üçün istifadə olunan çoxsaylı tədris materialları mövcuddur. Bununla belə, bu cür materialların əksəriyyəti dil quruluşunun (qrammatika və lüğət) öyrədilməsini vurğulayır. Dərsləklər ingilis dilini öyrənməyin əsas hissəsi olaraq qrammatika və lüğət öyrətməyə əsaslanan

materiallardan biridir. İndiki vaxtda texnologiya inqilabı ilə elektron dərsliklər ortaya çıxdı. Müəllimlər və tələbələr İnternetə giriş əldə edə və asanlıqla yükləyə bilirlər. Ancaq yenə də bu cür dərsliklər, istər kopya, istər rəqəmsal formatda olsun, eyni xüsusiyyətlərə malikdir (qrammatika və söz ehtiyatını ayrı -ayrı cümlələrdə öyrətmək və eyni zamanda mətnləri oxumaqla təmin etmək). Beləliklə, bu dərsliklər səlisliyə deyil, dəqiqliyə diqqət yetirir. Son illərdə EFL siniflərində dərsliklərin və orijinal materialların istifadəsi ilə bağlı davamlı bir mübahisə var. Başqa bir məsələ ortaya çıxdı: "Dərsliklər ingilis dilinin real istifadəsini əks etdirirmi və öyrənənlərə ingilis dilini başa düşülən şəkildə istifadə etməyə imkan verirmi?" Dərsliklər, tələbələrə lazımi ünsiyyət bacarıqlarını təmin etmək üçün əsas mənbə hesab olunur.

Tədris vasitələri tələbələrin marağını artırmaq üçün sinif otağında əlavə olaraq tədrisdə istifadə olunan alət və avadanlıqlardır. Təlim materialları təsirli təlimatların vacib katalizatorlarıdır. Ənənəvi tədris metodlarından başqa, müəllim üçün geniş çeşidli tədris vasitələri mövcuddur. Tələbələrə oxumağı və digər bacarıqları inkişaf etdirməyə kömək edir.

İndiki elm və texnologiya əsrində tədris və öyrənmə prosesi də son texnologiyadan asılıdır. Müəllim fərqli tədris materiallarından istifadə etdikdə tədris maraqlı olur, çünki tələbənin tədris prosesinə birbaşa cəlb olunur. Dərsi xoş və yadda qalan edir. Tədris materialları effektiv təlim və öyrənmə mühiti yaratmağın əsas amilidir.

İngilis dili dərində tədris materiallarının istifadəsi vacibdir, çünki ingilis dili bütün dünyada daha çox diqqət çəkdi. Nəticədə təsirli materiallar zamanın tələbinə çevrilir. Mətn kitabından istifadə edərək dil öyrətmək süni sayılır, çünki tələbələr ikinci dilə bağlaya bilmir. Yeni dildə dərs demək üçün öyrənənin öyrənmə prosesini artırmaq üçün tələbənin öyrəndiyi dili real həyatda çatdıra bilməsi üçün fərqli tədris materiallarından istifadə edilməlidir. Dilçilik indi tələbələrə müsbət təsir göstərdiyindən tədris materiallarının tədrisdə istifadəsini təşviq edir.

Tədris vasitələrinə ehtiyac dili öyrətməkdə tədris vasitələri və materialları vacibdir, çünki hər bir fərdin bu vasitələrdən düzgün istifadə etməyi unutmaq meyli var, dərsləri əbədi yadda saxlamağa kömək edir. Tələbələrə daha yaxşı öyrənməyə

həvəsləndirmək üçün bütün tədris vasitələrindən dərstdə səmərəli istifadə etmək olar.

Söz ehtiyatını artırmağa və kursu asanlaşdırmağa kömək edir, çünki müəllim asanlıqla mühazirələr oxuya və fəsillərin anlayışlarını izah edə bilər. Tədris vasitələri sinifin bütün tələbələrinin fəal iştirak etməsinə imkan verir və mövzunu real həyat vəziyyətləri ilə əlaqələndirə bilər.

Tədris vasitələrinin növü- Dərstdə istifadə edilə bilən bir çox fərqli dərs vasitələri var.

Vizual: Vizual vasitələr görmə hissindən istifadə edir. Həqiqi obyektlər, cədvəllər, xəritələr, flash kartlar, şəkillər, flanel lövhəsi, ağ lövhə, flip çizelgeleri, modellər və s.

Audio: Audio vasitələr sinif sistemi, fərdi baş dəstləri, radio və s. daxil olmaqla ümumi tədris vasitəsidir. Dillər dərşində müəllimlər dilin necə danışıldığını nümayiş etdirmək üçün qeydlərdən istifadə edirlər. İstirahət fəaliyyəti olaraq istifadə olunur. Eşitmə hissini əhatə edir.

AudioVizual: Bu yardımçıların tədrisə böyük təsiri ola bilər. Eşitmə ilə yanaşı, görmə hissini də əhatə edir. Audio Video köməkçiləri çox duyarlı materiallardır. İstehsal edilə, paylana və təhsil proqramının planlaşdırılan komponentləri olaraq istifadə edilə bilər. Müəllimlər müəyyən bir mövzunu inkişaf etdirmək üçün təlimat və ya sənədli videodan istifadə edə bilərlər. Ümumiyyətlə televiziya, rəqəmsal video pleyer, proyeksiya, film və s.

Bəzi digər tədris vasitələri

Mobil Texnologiya: Mobil texnologiya hər yerdə var. Mobil öyrənmə nisbətən daha ucuz bir fürsətdir. İstənilən yerdən əldə edilə biləcəyi üçün rahatdır. Sinifdə cansıxıcılıq yaradan ənənəvi tədris üsulunu əvəz edə bilər. Mobil cihaz sinif daxilində və ya xaricində məlumat verir, buna görə də dostlarla müəllim arasında hər zaman əlaqə var. Həm müəllimə, həm də tələbəyə yeni imkanlar verir. 6 dil oyunu inkişaf edir:

Dil oyunları: Dinləmək, danışmaq, oxumaq və yazmaq kimi əsas bacarıqları inkişaf etdirir. Həm də tələbələrin özünə inamını və ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Dil Laboratoriyası: Audio və ya audio əyani vasitələr kimi istifadə edilən müasir tədris metodudur. Tələbələrə müxtəlif dinləmə və danışma bacarıqları verilir. Kompüter, video, elektron test, söz oyunları, viktorinalar və s.

Xəbər qəzeti: Tələbələrin oxu bacarıqlarını inkişaf etdirir. Qəzet materialının seçimi də çox vacibdir, çünki yaradıcı yazı, quruluş və qrammatika biliklərini gücləndirir. Müəllim tələbələrə fərqli tapşırıqlar verməklə, bu prosesi maraqlı edə bilər.

Müəllim bir tədris vasitəsi olaraq

Müəllimin sinifdəki əhəmiyyətini göz ardı edə bilmərik. Müəllim səmərəli tədris vasitəsi ola bilər. Hər baxımdan çox əlverişli olan gözəl tədris vasitələrindən biridir. Bir sinifdə müəllim, düzgün bədən dilindən istifadə etmək kimi bəzi sadə şeylər edərək tələbələri öyrənmə prosesinə cəlb edə bilər. Tələbələrlə göz təması, yaxşı üz ifadəsi, tələbələrə danışmaq üçün vaxt vermək, adları ilə çağırmaq və s. Bütün bu fəaliyyətlər sinifdə dostluq öyrənmə mühiti yaradır və müəllimlə tələbələr arasındakı boşluğu aradan qaldırır. Müəllim model, dastançı, müğənni, aparıcı, rəqqas, dost və rol oyunçusu ola bilər. Müəllim sinifdə bu rolları oynayaraq tələbələri dərəcə fəal cəlb etməyə təşviq edə bilər. Bu da onları ayıq saxlayacaq və səmərəli öyrənəcəklər.

Son dörd onillikdə Kommunikativ Dil Tədrisi (CLT), öyrənənlərin xarici dil öyrənməsinə kömək etmək üçün ideal bir yanaşma olaraq qəbul edilmişdir. CLT əsasən dili ünsiyyət üçün bir sistem olaraq görən bir tədris dili yanaşması olduğu üçün ünsiyyət qabiliyyətini inkişaf etdirməyə çalışır.

Ünsiyyət qurma qabiliyyəti, Hymes [Hymes, Dell. "Editorial introduction to Language in Society." *Language in Society* 1.1 (1972): 1-14.] tərəfindən irəli sürülən bir termdir və onu müəyyən bir kontekstdə mesaj ötürmək və şərh etmək və digər nəticələrlə mənanı müzakirə etmək qabiliyyəti olaraq təyin etmişdir. İllər keçdikcə bu termin bir çox müəllif tərəfindən müzakirə edilmiş və yenidən təyin edilmişdir. Kommunikativ səriştə anlayışı ilk növbədə real situasiya kontekstlərində məna danışmalarına əsaslanır. Bu baxımdan Canale və Swain [Canale, M. & Swain, M. (1980). "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing." *Applied Linguistics*, 1, 1, 1-47.], ünsiyyət qabiliyyəti anlayışını təyin

edən dörd kateqoriyanı ayırdı. İlk ikisi dil sisteminin istifadəsinə aiddir: **qrammatik səriştə və söyüş səriştəsi**. Birincisi, danışanlara dil formalarının düzgün istifadəsini bilmək və anlamaq imkanı verir. Dil kodunu bilmədən ünsiyyət tamamilə mümkün olmazdı. İkincisi, hər bir danışanın cümlələri mənalı və tutarlı bir danışmada birləşdirmə qabiliyyətidir. Üçüncü kateqoriya, **dilin** sosial-mədəni qaydaları və dilin istifadə edildiyi diskurs haqqında bilikləri özündə birləşdirən **sosial-lingvistik səriştədir**. Mənalı bir şey danışdığımız konteksti və ya situasiya reallığını anlamaq qabiliyyətini təcəssüm etdirir. Dördüncü kateqoriya **strateji bacarıqlardır**. Kifayət qədər səriştəsizlik səbəbiylə ünsiyyətdəki pozulmaları kompensasiya etmək üçün danışanların istifadə etdiyi şifahi və şifahi olmayan ünsiyyət strategiyalarına aiddir. Başqa sözlə, nətiqlər qaydalar haqqında qeyri - kamil bilikləri və ünsiyyət prosesində söz ehtiyatının olmamasını kompensasiya etmək üçün strategiyalardan istifadə edə bilirlər. Parafrazasiya etmək, təkrarlamaq və təxmin etmək strateji söz qabiliyyətinin nümunələridir. Jestlər, təqlid və bədən mövqeləri strateji sözsüz bacarıqların nümunəsidir. Bütün bu strategiyalar öyrənənlər mənanı müzakirə etmək niyyətində olduqda etibarlıdır.

Qrammatik səriştəni və mətn səriştəsini, daha uzun diskurslar yaratmaq üçün cümlələr arasındakı əlaqə kimi dil quruluşunun bütün dil sisteminə işarə etmək üçün **təşkilati bacarıq** adlandırılan bir kateqoriyaya yerləşdirir. Bachman eyni zamanda **praqmatik səriştəni** iki alt kateqoriyaya bölmür: normal qarşılıqlı təsirdə nəzərdə tutulan mənalara qəbul etmək/ göndərmək aktı ilə məşğul olan **qeyri-məntiqi bacarıq** və **sosial-dil bilikləri**; nəzakət, ləhcələr, nitq fiqurları və mədəni təzahürləri əhatə edir. Bachman öz təsnifatına strateji səriştəni daxil etmir. O, ünsiyyət dil qabiliyyətinin ayrı bir elementi olaraq təsnif edilir, xüsusən də öyrənmə zamanı məna danışmaları zamanı ünsiyyəti kompensasiya etməyə kömək edir. [Backman, L. (1999). *Fundamental considerations in language testing*. Addison-Wesley Publishing Company, 81-109.].

Əslində, Hymes dil bacarıqlarını yalnız bir növ mədəni səriştələr olaraq xarakterizə etdi. O, uşaqların "ictimai həyatı aparmaq və təfsir etməkdə digər gizli mədəniyyət bilikləri kimi istifadə etdikləri cəmiyyətdə uyğun bir ümumi danışma

nəzəriyyəsi inkişaf etdirdiklərini" [Hymes, Dell. "Editorial introduction to Language in Society." *Language in Society* 1.1 (1972): 1-14.] ifadə etdi. Hymes -ə istinad edərkən Byram, xarici dillərin tədrisinin dilin mədəni təsirlərindən daha çox dilin inkişafı ilə əlaqədar olduğunu söylədi. Bunun səbəbi, dil tədrisinin mədəni səriştəni kənarında qoyaraq, əsasən dil təhlili ilə təsirlənməsidir. Bu səbəbdən, Byram kommunikativ səriştə anlayışını yenidən qurdu və tamamladı. **Mədəniyyətlərarası Kommunikativ Bacarıqlar**, dilin daxil olduğu mədəni ölçülərin əhəmiyyətli varlığını xilas etməyə çalışır. Byram [Byram, Michael. *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Multilingual Matters, 1997. 22.] qeyd etdi ki, xarici dil tədrisi yalnız ünsiyyət üçün dil bacarıqlarının praktiki sualları ilə deyil, həm də dil ilə müəyyən bir qrupun mədəni təcrübələri və inancları arasındakı əlaqə ilə əlaqəli olmalıdır. Buna görə də, xarici dildə səriştənin mədəni təcrübələrin mənimsənilməsi və tanınmasını da nəzərdə tutduğunu qəbul etmək vacibdir. Buna görə də, Byramın təklif etdiyi ən tam termin mədəniyyətlərarası ünsiyyət qabiliyyətidir.

Dillər üçün Ümumi Avropa İstinad Çərçivəsi: Öyrənmə, Tədris, Qiymətləndirmə (CEFRL) kommunikativ bacarıqların xüsusiyyətlərinə eyni şəkildə aiddir:

Dil öyrənmə prosesini əhatə edən dil istifadəsi, həm fərdi, həm də sosial agent olaraq həm ümumi, həm də xüsusi olaraq kommunikativ dil bacarıqlarını inkişaf etdirən şəxslərin etdikləri hərəkətləri əhatə edir. Müvafiq sahələrdə mövzularla əlaqəli mətnlər hazırlamaq və ya almaq üçün dil prosesləri ilə məşğul olmaq üçün müxtəlif şərtlərdə və müxtəlif məhdudiyyətlər altında müxtəlif kontekstlərdə sərəncam vermə qabiliyyətlərindən istifadə edərək, ən uyğun görünən strategiyaları aktivləşdirirlər.

Bu fikir, dil səriştəsinin öyrənenlərə xarici dildə, əsl kontekstlərdə və real həyatda tapılan gündəlik vəzifələr vasitəsilə uğurlu ünsiyyət qurmalarına imkan verən qabiliyyət olduğunu göstərir. Bacarıqlı olmaq dil kodunu bilməkdən daha çox şey deməkdir; həm də mənə üzərində danışıqlar aparmağı və hədəf dildə sosial ünsiyyət qurmağı tələb edir.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarığı anlayışları ilə bağlı keçmiş fikirlər bizi **CLT prinsiplərini** aşağıdakı kimi düşünməyə vadar edir :

- Kontekstləşdirmə əsas ehtiyac olduğu üçün tələbələr həqiqi kontekstlərdə ünsiyyət qurma qabiliyyətini inkişaf etdirir. Byramın izah etdiyi kimi, kontekstdəki dil mədəni xüsusiyyətlərə malikdir.

- Bir dil kursunun məzmunu sosial ünsiyyət funksiyalarına əsaslanır və yalnız dil quruluşuna əsaslanmır.

- Tələbələr, real həyatda rol oyunları, problem həll etmə vəzifələri, dramatisasiyalar və simulyasiyalara cəlb edildikdə mənalı danışıqlar qurmaq üçün qrup halında çalışırlar.

- Sınıf materialları və fəaliyyətləri orijinaldır, çünki onlar tipik real həyatı əks etdirir.

- Dil tez -tez sınaq və yanılma yolu ilə fərd tərəfindən yaradılır. Beləliklə, səhv etmək öyrənmə prosesinin bir hissəsidir.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, CLT ünsiyyətçi dil bacarıqlarını inkişaf etdirməyə çalışır. Buna görə də, ünsiyyət dərslərinin onu inkişaf etdirmək üçün vasitələr hazırlayacağını gözləmək olar. Bu yazıda təqdim olunan araşdırmanın məqsədi üçün mədəniyyətlərarası ünsiyyət qabiliyyəti anlayışına deyil, ilk növbədə kommunikativ səriştə konsepsiyasına diqqət yetirəcəyəm. Başqa sözlə, ingilis dərslərində yer alan mexaniki, mənalı və ünsiyyətçi təcrübələrin təhlilinə diqqət yetirəcəyəm. Bu mövzuya aydınlıq gətirmək üçün aşağıda kommunikativ dərslərin mahiyyətinin təsviri verilmişdir.

Razmluo [Razmluo, S. (2007). "High schools or private institutions textbooks? Which fulfill communicative language teaching principles in Iranian context?" *Asian EFL Journal: The EFL Professional's Written Forum*, 9, 4, 126-140. 134.] xəbər verir ki, nüfuzlu bir müəllif və dərslük dizayneri Jack Richardsdan EFL kommunikativ dərsləkləri tərtib edərkən hansı prinsipləri nəzərə aldığını sadalamaq istədi. Richards, dərsləklərin ünsiyyəti dil öyrənmənin mərkəzinə çevirməli olduğunu söylədi. Onun fikrincə, dərsləklər məlumat mübadiləsi, problemlərin həlli və rol oyunlarından istifadə etməklə qarşılıqlı əlaqə və məna danışıqları üçün imkanlar

yaratmalıdır. Dərsliklər müxtəlif danışma, oxuma, dinləmə və yazma bacarıqlarını əlaqələndirməli və qrammatika öyrənməsini kommunikativ vəzifələrlə əlaqələndirməlidir.

Richardsın dərsliklərə verdiyi kommunikativ rola əlavə olaraq, digər müəlliflər də **orijinallığa** inanırlar. Kramsch [Kramsch, Olivier Thomas. *The para-site of governance: transborder regionalism in the euregios*. University of Oxford. Transnational Communities Programme, 2001.177.] "orijinal" ifadəsinin dərsliklərin yığma süni dilinə və dil siniflərində həyata keçirilən dialoqlara qarşı bir reaksiya olaraq istifadə edildiyini iddia edir. Orijinallıq, müəyyən bir kontekstdə bir sosial məqsədi yerinə yetirmək üçün ünsiyyətdə dilin necə istifadə edildiyini ifadə edir. Buna görə də, orijinal materialı sinifə gətirmək müəllimin pədaqoji cəhətdən gündəlik həyatın simulyasiya olunmuş vəziyyətlərində məqsədyönlü hala gətirə biləcəyi vəzifələr hazırlamağı tələb etdiyini nəzərə almaq vacibdir. Məsələn, restoranların orijinal menyuları, tələbələrin yemək sifariş etmələrini istədikləri bir vəziyyətdə yerləşdirmək üçün orijinal oxu materialı olaraq istifadə edilə bilər. Eyni şey, tələbələrin getməyi planlaşdırdıqları bir yer haqqında məlumat əldə edə biləcəkləri orijinal bir material olaraq bir telefon kitabçasının istifadəsinə də aiddir. Təsnif edilmiş reklamlar, tələbələrin müxtəlif əşyalar sifariş etdikləri və ya satdıqları simulyasiya edilmiş telefon danışığı üçün də ideal material ola bilər.

Dammacco [Dammacco, O. (2010). "Using 'Text' to promote communicative language learning." *The Internet TESL Journal for Teachers of English as a Second Language*, XVI, 1, January.], real dildə işləmək üçün uyğun mənbələr olaraq menyular, səyahət broşuraları və reseptlər kimi orijinal materialların nümunələrini təqdim edir. Oradan öyrənənlər tədricən qəzetlər, jurnal məqalələri və bədii ədəbiyyat kimi daha inkişaf etmiş mətnlərə keçə bilərlər. Eyni şey, tələbələrin getməyi planlaşdırdıqları bir yer haqqında məlumat əldə edə biləcəkləri orijinal bir material olaraq bir telefon kitabçasının istifadəsinə də aiddir. Təsnif edilmiş reklamlar, tələbələrin müxtəlif əşyalar sifariş etdikləri və ya satdıqları simulyasiya edilmiş telefon danışığı üçün də ideal material ola bilər. Dammacco (2010), real dildə işləmək üçün uyğun mənbələr olaraq menyular, səyahət broşuraları və reseptlər kimi

orijinal materialların nümunələrini təqdim edir. Oradan öyrənənlər tədrisən qəzetlər, jurnal məqalələri və bədii ədəbiyyat kimi daha inkişaf etmiş mətnlərə keçə bilirlər. Eyni şey, tələbələrin getməyi planlaşdırdıqları bir yer haqqında məlumat əldə edə biləcəkləri orijinal bir material olaraq bir telefon kitabçasının istifadəsinə də aiddir. Təsnif edilmiş reklamlar, tələbələrin müxtəlif əşyalar sifariş etdikləri və ya satdıqları simulyasiya edilmiş telefon danışığı üçün də ideal material ola bilər. Dammacco (2010), real dildə işləmək üçün uyğun mənbələr olaraq menyular, səyahət broşuraları və reseptlər kimi orijinal materialların nümunələrini təqdim edir. Oradan öyrənənlər tədrisən qəzetlər, jurnal məqalələri və bədii ədəbiyyat kimi daha inkişaf etmiş mətnlərə keçə bilirlər.

CLT, CEFRL və alimlərin irəli sürdüyü bu nəzəri mülahizələr, ikinci dil tədrisi ilə məşğul olan bütün mütəxəssisləri öyrənənlərin ünsiyyət qurma bacarıqlarına sahib olmalarına necə kömək edəcəkləri barədə düşünməyə məcbur etdi. Nəticədə, dil tədrisi sahəsində tədris planlarının və ingiliscə kommunikativ dərslərlərin köklü yenidən qiymətləndirilməsi aparılır. Giriş hissəsində CEFRL, "dil proqramları, kurikulum təlimatları, imtahan, dərslərlər və s. İşləmək üçün ümumi bir əsas təmin etdiyini" söyləyir və "ünsiyyət üçün bir dildən istifadə etmək üçün tələbələrin nə etməli olduqlarını" izah edir. Bu fikirləri nəzərə alaraq, EFL siniflərində müəllim və tələbələr tərəfindən istifadə olunan əsas tədris materialı olan cari ünsiyyətçi ingilis mətnlərinin olub olmadığını müəyyən etmək vacibdir. Tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmələrinə həqiqətən kömək edir. Ancaq bunu etməzdən əvvəl aşağıdakı məqamları yadda saxlamaq vacibdir.

Bu Araşdırmanın Araşdırma Sualı

Tələbələrin ingilis dili dərslərlərini əsas mənbə olaraq istifadə edərək ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmələri gözlənilir. Buna görə də ünsiyyət dərslərlərinin tələbələrin xarici dil öyrənməsinə kömək etmək üçün lazım olan xüsusiyyətlərə malik olub -olmadığını ciddi şəkildə düşünməliyik.

Sual budur: EFL dərslərlərində ünsiyyət qabiliyyətini artırmaq üçün mənalı ünsiyyət şəraitində qoyulmuş orijinal dil fəaliyyətləri varmı? Cavab əldə etmək üçün bu müqayisəli araşdırma, hazırda Kolumbiyada ingilis dilini öyrətmək üçün istifadə

olunan beş EFL dərsliyini təhlil etdi. Dərsləklərin adları açıqlanmayacaq. Anonim qalmamaq və oxucuya bu işdə qiymətləndirilən dərsləklər haqqında yaradıla biləcək hər hansı bir ön mühakimənin təsir etməməsi üçün A, B, C, D və E hərfləri ilə etikətlənəcəklər. Lakin,oxucular, tələbələri ilə birlikdə istifadə etdikləri dərsləkləri tənqidi şəkildə nəzərdən keçirmək üçün aşağıda izah edilən proseduru həyata keçirə biləcəklər.

EFL dərsləklərinin xüsusiyyətləri

Bir çox alim, EFL siniflərində dərsləklərin əsas tədris mənbələri kimi göründüyünü göstərir. Patricia Byrd [Byrd, Patricia. "Textbooks: Evaluation for selection and analysis for implementation." *Teaching English as a second or foreign language* 3 (2001): 415-428.] müəllimlərin əksəriyyətinin dərsləklərdən asılı olduğunu iddia edir - çox vaxt tələb olunan bir vasitə kimi - çünki sinifdə baş verənləri formalaşdıran məzmun və fəaliyyətlər təmin edir.

González [Gómez-Rodríguez, Luis Fernando. "English textbooks for teaching and learning English as a foreign language: Do they really help to develop communicative competence?." *Educación y Educadores* 13.3 (2010):327-346.] deyir ki, dərsləklər üç əsas səbəbdən alternativ oldu: *görünür*vaxta və pula qənaət etmək üçün eklektik alternativlər, müəllimin təsvirlərindən daha səmərəli ola biləcək şəkillər və qrafik materialları ehtiva edir və sinifə gətirilməsi çətin ola biləcək hər cür obyektə ehtiva edir. Üstəlik, birgə öyrənmə tələbələri sosial və mənalı şəkildə məlumat mübadiləsi üçün ideal bir yol olaraq qrup halında işləməyə təşviq edir.

İlk addım olaraq, Richards -a görə, əksər İngilis dili tədris materiallarında olan üç əsas dil praktikasını fərqləndirmək çox vacibdir: (2005: 15):

1. Mexanik təcrübə , təkrarlama və əvəzetmə məşqlərini əhatə edən nəzarət edilən fəaliyyətlərə aiddir. Xüsusi qrammatik maddələrin istifadəsini tətbiq etmək üçün hazırlanmışdır. Bir çox dərsləklərdə bu təcrübə cümlələrin tamamlanmasını tələb edir (adətən qrammatika fəaliyyətləri təcrid olunmuş halda), lakin orijinal dil danışıqları yoxdur.

2. Mənalı praktika, dilin hələ də nəzarətdə olduğu və "tələbələrin təcrübə həyata keçirərkən mənalı seçim etmələri tələb olunan" fəaliyyətlərə aiddir.

3. Ünsiyyət təcrübəsi, dilin "tamamilə proqnozlaşdırıla bilmədiyi" fəaliyyətləri özündə cəmləşdirir. Bu səviyyədə dil istehsalı daha spontan və orijinaldır, çünki danışıqlar "həqiqi ünsiyyət kontekstində" və "həqiqi məlumat mübadiləsi" çərçivəsində aparılır.

Bu üç növ dil praktikasını, ünsiyyət dərslərində tez -tez göstərilən fəaliyyət növlərini müəyyən edir. Hər üçünün İngilis dili dərslərini təşkil edən müxtəlif bölmələrin metodoloji ardıcılığına daxil ediləcəyi gözlənilir, çünki tələbələr əvvəlcə asan idarə olunan mexaniki fəaliyyətlər üzərində işləyərək nəticədə müəyyən bir dərəcəyə çatmadan idarə olunan təcrübə prosesindən keçməlidirlər.

Buna görə də, dərslər dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün hazırlanmışdırsa, yuxarıda təsvir olunan üç növ dil praktikasına aid yaxşı balanslaşdırılmış fəaliyyət növlərindən ibarət olduğunu düşünmək olar. Bu fərziyyəni təsdiqləmək üçün, bu analiz üçün seçilmiş beş EFL dərslərinin, həqiqətən də, fəaliyyətlərin çoxunun Richards [Richards, J. (2005). *Communicative language teaching today*. Cambridge: Cambridge University Press. 15] tərəfindən təklif edildiyi vəziyyətlərdə kontekstləşdirildiyi anlayışına əsaslanaraq, fərqli kontekstlərdə məna üzərində danışıqlar aparmaq imkanlarını təmin edib -etməyəcəyini müəyyən edəcəyik. , real məlumat mübadiləsi aparılır. İngilis dili müəllimləri olaraq, istifadə etdiyimiz sinif materiallarının ünsiyyət məqsədlərimiz üçün təsirli olduğundan əmin olmaq üçün İngilis dili dərslərində bu cür təcrübələrin tezliyindən xəbərdar olmalıyıq.

İngilis dili dərslərinin öyrənilməsi göstərir ki, aşağıdakı səbəblərdən ötəri ünsiyyətçi dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün onlara tamamilə etibar etmək olmaz:

- **Dil praktikasının növü baxımından** kifayət qədər ünsiyyət fəaliyyətini əhatə etmir və mexaniki və mənalı praktikaya çox meyillidir. Sosial kommunikativ qarşılıqlı əlaqə və real, kontekstləşdirilmiş fəaliyyətlər vasitəsilə məna danışıqları bütövlükdə dil təcrübəsinin yalnız 20.66% -ni təşkil edir.

- **Dil bacarıqları baxımından** dörd ünsiyyət bacarıqları (oxu, dinləmə, danışma və yazma) ilə əlaqəli təcrübədən daha çox qrammatika praktikasına daha çox

əhəmiyyət verirlər. Nəticə etibarilə, bu dərsliklər bacarıqlara əsaslanmaqdan daha çox qrammatik yönümlüdür.

• **Format baxımından** söz mövzusu dərsliklər daha çox orijinal vəzifələri əks etdirməyən formatların istifadəsinə yönəlmişdir. Boşluqların doldurulması, qazma, təkrarlama, birdən çox seçim və uyğunlaşdırma, digər məşqlər arasında, məlumatları manipulyasiya etmək və dil seçimləri etmək üçün uyğundur, lakin natiqlərin gerçəkdə etdiklərinin bir hissəsi olan digər ehtimal olunan mənalı və yaddaqalan vəzifələrlə tamamlanmalıdır.

Tədqiqat, tədqiqat sualının bir hissəsi olmayan, lakin qeyd etmək vacib olan digər elementləri ortaya qoyur:

- Bir çox fəaliyyətdəki cavablar çox proqnozlaşdırılır.
- Təlimlər daha çətin olmalıdır; bəziləri göz qabağındadır.
- Dil təcrübəsi fəaliyyətləri olduqca qısaadır. Daha çox təcrübə lazımdır.
- Bəzi vahidlər təkrarlanan bir nümunə izlədikləri üçün proqnozlaşdırıla bilən və monoton olurlar.

• Bəzi bölmələrin tematik ardıcılığı və hekayə xətti daha tutarlı inkişafa ehtiyac duyur.

Digər tərəfdən, sözügedən mətnlər qeyd edilməli olan bir sıra üstünlüklər təqdim edir:

- Fəaliyyətlərin çoxu kontekstual xarakter daşıyır (hamısı deyil).
- Çox müxtəlif format və fəaliyyətlər mövcuddur.
- Qrammatika fokusu və onun kommunikativ funksiyalarla əlaqəsi hər bölmədə ardıcıl və yaxşı inkişaf etmişdir.

• Dərsliklər ümumiyyətlə vizual baxımdan cəlbedicidir və tələbələri öyrənməyə həvəsləndirir.

- Çox vaxt yaradıcılıq bu mətnlərin dizaynında güclü məqamlardan biridir.
- Mətnlər istiləşmə, öyrənmə, aktivləşdirmə və istehsalı özündə birləşdirən metodoloji prosedura əsaslanaraq diqqətlə hazırlanmışdır. Qəbul qabiliyyətlərindən (oxuma və dinləmə) məhsuldar bacarıqlara (danışma və yazma) keçən bir ardıcılığı da izləyirlər.

- Dərslıklərdən bir neçəsi mədəniyyətlərarası aspektləri əhatə edir və buna görə də mədəniyyətlərarası məlumatlılığı artırır.

Xarici dil öyrənənlər ünsiyyətə yanaşma və CEFRL -in təklif etdiyi kimi kommunikativ bacarıqları inkişaf etdirmək məqsədi daşıyarsa, kommunikativ mətnlərdə bəzi əhəmiyyətli dəyişikliklərə ehtiyac var. Daha yaxşı İngilis dili dərslikləri hazırlamaq cəhdi davam etməlidir. Bu materiallar öyrənənlərə həqiqi ünsiyyət əsasında orijinal dildən istifadə etməyə kömək etməlidir. İndiyə qədər EFL dərsliklərində kommunikativ dil bacarıqlarını effektiv şəkildə artırmaq üçün daha çox ünsiyyət təcrübəsi daxil edilməmişdir.

Nəticə etibarilə, dərsliklərə əlavə olaraq ingilis dili müəllimləri tələbələrin ünsiyyət dili əldə etmələrinə kömək etmək üçün tamamlayıcı təlimat materiallarından istifadə etməlidirlər. Lidikó Lázár və Christian Peck [Lázár, L., Denise, L., & Peck, C. (2007). *Developing and assessing intercultural communicative competence: A guide for language teachers and teacher education*. European Centre of Modern Languages, Council of Europe.16], tələbələri qısa təqdimatlara, rol oyunlarına, layihə işlərinə, etnoqrafik işlərə (müsahibələr aparmaq və müşahidələr aparmaq), oyunlar və kiçik qruplara cəlb etmək kimi mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün bəzi orijinal fəaliyyətlər təklif edir. Bu, mədəni fərqliliklər haqqında məlumatlılığı artırır və öyrənənlər ünsiyyət prosesində iştirak edərkən bu fərqlərin əhəmiyyətini anlamağa kömək edir. Bu cür orijinal fəaliyyətlər tapşırıq əsaslı təlimatı əks etdirir.

Şeir və qısa hekayələr kimi komikslərdən, qəzet reklamlarından, jurnal məqalələrindən və ədəbi əsərlərdən sadə orijinal oxunuşların birləşdirilməsi, tələbələrə orijinal materiallardan istifadə edərək oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanı verən əhəmiyyətli qaynaqlar ola bilər. Dilin yaradıcı və bədii istifadəsi həm təhsil baxımından, həm də özlüyündə əhəmiyyətlidir. Estetik fəaliyyətlər məhsuldar, qəbulədicə, interaktiv və ya vasitəçilik ola bilər və şifahi və ya yazılı ola bilər.

Qısa hekayələrə gəldikdə, Hsiu-chin [Hsiu-Chin, S. (2009). "The value of English picture story books." *ELT Journal*, 62, 1, 47-55.], bəzi tədqiqatçıların şəkil hekayə kitablarından və qısa hekayələrdən EFL müəllimləri üçün söz ehtiyatı və

cümlə quruluşlarını yadda qalan və mənalı bir kontekstdə təqdim etmək üçün zəngin qaynaqlar olaraq istifadə etməyi müdafiə etdiklərinə diqqət çəkir. EFL öyrənənləri mexaniki dil öyrənmədən daha çox şəxsi cəlb etməyi nəzərdə tutan bir kontekstə köçürmə potensialına malikdirlər.

EFL dərsliklərində tapılan kommunikativ təcrübəni tamamlayan digər orijinal materiallar filmlər və populyar mahnılar, həmçinin telekanal və radio proqramlarıdır. Bunlar, adətən məşğul olduğumuz gündəlik fəaliyyətlərin bir hissəsi olan, tapşırıq əsaslı faydalı materiallardır. Yazı bacarıqlarını tətbiq etməyə gəldikdə, müəllimlərin gündəlik, e-poçt, mətn mesajları və hekayə yazmaqla getdikcə daha çox işləmələri təklif olunur. Onlayn mətnin istehsalı, ingilis dilinin öyrənilməsinin dilin sintaktik və pragmatik cəhətlərini bilməkdən daha çox şey tələb etdiyini göstərdi. Həm də kompüter vasitəsilə oxumağı, yazmağı və qarşılıqlı əlaqəni bilməyi tələb edir. E-poçt yazmaq vasitəsi kimi kompüter kimi orijinal mənbələrdən istifadə edərək, öyrənənlər həm yazıçı, həm də oxucu olur və gündəlik həyatda tapılan orijinal yazı işlərində iştirak edirlər.

Kommunikativ təcrübəni gücləndirmək üçün başqa bir alternativ, xüsusi öyrənənlərin xüsusi ehtiyaclarını ödəmək potensialına malik olan daxili materiallardan istifadə etməkdir. Dərsliklərdə olduğu kimi, daxili materialların müsbət və mənfi tərəfləri var. Müəllimlərin əksəriyyəti dil dərslərində dərsliklərin istifadəsini dəstəkləsə də, həqiqətənsə Ansaryin [Ansary, H. & Babaii, E. (2002). "Universal characteristics of EFL/ESL textbooks: A step toward systematic textbook evaluation." *The Internet TESL Journal for Teachers of English as a Second Language*, VIII, 2,] vurğuladığı kimi, bəzi müəllimlərin hər bir tələbə qrupunun fərqli ehtiyaclarına heç bir dərsliyin cavab verə bilməyəcəyi iddiası ilə onlara məhəl qoymur. Bu səbəbdən və digər səbəblərdən bəzi müəllimlər nəşr olunan EFL dərsliklərindən asılı olmaq fikrini bəyənmirlər. Daxili materiallardan istifadə etməyi üstün tuturlar. Bununla birlikdə, çox radikal olmaqdan qaça bilərik və EFL dərsliklərinin istifadəsi ilə tamamlayıcı materiallar haqqında bir balans qurmağa çalışa bilərik.

İngilis dili dərslikləri, şübhəsiz ki, həm müəllimlər, həm də öyrənənlər üçün

dəyərli təlimat materialıdır. Uyğun şəkildə inteqrasiya edilmiş bacarıqları əhatə edir, dil formalarının və funksiyalarının mütərəqqi bir inkişafına malikdir və problem həll etmə fəaliyyətləri təmin etməyə çalışır. Bundan əlavə, İngilis dili dərsliklərinin əksəriyyəti dili öyrənənlərin şəxsi maraq və istəkləri ilə əlaqələndirir, mədəniyyətlərarası mövzuları əhatə edir, dil araşdırmalarını digər fənlərlə birləşdirir, semantik qruplara və kontekstə əsaslanan söz ehtiyatı təklif edir və tələbələrin istifadə etmələrinə kömək etmək üçün mövcud tədris yanaşmalarını birləşdirir. Bir sözlə, ingilis dili müəllimi olaraq dərsliklərə arxalana bilərik. Məzmun və dil bacarıqlarının həcmi və ardıcılığı baxımından təkcə yaxşı təşkil edilmiş və sistemli bir irəliləyiş təklif etmirlər; həm də tədris praktikasını üçün güclü bir bələdçi təşkil edirlər. Əlbəttə, bazarda müəllimlərin ünsiyyət qabiliyyəti baxımından təlim məqsədlərinə uyğun olan yaxşı dərsliklər var. Buna baxmayaraq, ingilis dili müəllimləri sinifə əlavə orijinal materiallar, xüsusən də dərsliklərə tam daxil edilməmiş material gətirməklə kommunikativ təcrübəni tamamlamağın və zənginləşdirməyin vacibliyinin fərqi olmalıdır. Əlbəttə ki, dərsliklər real ünsiyyət bacarıqlarını artırmaq üçün kifayət deyil. Graham Crookes -in dediyi kimi, mənalı və kommunikativ təcrübə baxımından yaxşı əhatə dairəsi təqdim edir və mexaniki fəaliyyətlərin miqdarını azaldır. Buna baxmayaraq, ingilis dili müəllimləri sinifə əlavə orijinal materiallar, xüsusən də , dərsliklərə tam daxil edilməmiş material gətirməklə kommunikativ təcrübəni tamamlamağın və zənginləşdirməyin vacibliyinin fərqi olmalıdır. Əlbəttə ki, dərsliklər real ünsiyyət bacarıqlarını artırmaq üçün kifayət deyil. Graham Crookes -in dediyi kimi, mənalı və kommunikativ təcrübə baxımından yaxşı əhatə dairəsi təqdim edir və mexaniki fəaliyyətlərin miqdarını azaldır. Buna baxmayaraq, ingilis dili müəllimləri sinifə əlavə orijinal materiallar, xüsusən də dərsliklərə tam daxil edilməmiş material gətirməklə kommunikativ təcrübəni tamamlamağın və zənginləşdirməyin vacibliyinin fərqi olmalıdır. Əlbəttə ki, dərsliklər real ünsiyyət bacarıqlarını artırmaq üçün kifayət deyil. Graham Crookes -in dediyi kimi:

"Tipik bir müasir ESL/EFL kursu üçün orta dərslərin faydası ümumiyyətlə mübahisə edilmir. Buna baxmayaraq, müəllimləri müəyyən bir müddət ərzində əksər

dərslıklərin çox vaxt çox oxşar olduğunu xatırlamağa çağırırıq; bunlar təzyıqlərin məhsuludur nəşriyyat və material yazarı vasitəsi ilə qeyri -kamil şəkildə şərh edildiyi kimi və çox vaxt qanuni təhsil təzyıqlərinə zidd ola bilər. Satan nə işləyə bilər; hansı əsərlər kitab nəşriyyat şirkətlərinin istifadə edə və ya istehsal edə biləcəyi bir formata malik ola bilməz "[Crookes, Graham, and Paul Michael Chandler. "Introducing action research into the education of postsecondary foreign language teachers." *Foreign Language Annals* 34.2 (2001):131-140.]

Nəticə olaraq, müəllimlər EFL dərslıklərini 1 sinif siniflərində olan xüsusi vəziyyətlərə uyğun olan əlavə materiallarla tamamlamalıdır. Həqiqət budur ki, ingilis dili müəllimləri tez -tez dərslərini dərslıklərlə tədris etməyə davam edirlər, çünki müəllimin bələdçisi hər bir vahid üçün bütün metodiki proseduru, sinif fəaliyyətlərini, cavab düymələrini və hətta qiymətləndirmələri təmin edir. Beləliklə, müəllimlərin təklif olunan hərəkət istiqamətinə riayət etməsi çətin deyil. Bununla birlikdə, bir cəhət haqqında aydın olmaq vacibdir; yəni müəllimlərin təlimat üçün tətbiq etdikləri dərslıklər yüksək ünsiyyətçi olsa, onları tədris üçün əsas kimi istifadə etmək üçün güclü bir səbəb var. Əks təqdirdə, bu araşdırmada göstərilən nəticələri nəzərə almaq vacibdir. Müəllimlər də tələbələrə tez-tez təklif olunan praktika növlərinin (mexaniki, mənalı və ünsiyyətçi) dərslıklərindən xəbərdar olmalı və real həyati vəziyyətləri, problem həll etmə vəzifələrini özündə əks etdirən əlavə materiallarla danışdıqların mənasını balanslaşdırmaq üçün lazım olanı etməlidirlər.

II FƏSİL

AŞAĞI KURS TƏLƏBƏLƏRİNƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ AUTENTİK VƏSAİTLƏRDƏN İSTİFADƏ ZAMANI ORTAYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

2.1. Aşağı kurs tələbələrində ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemin tədqiqi və təhlil olunması

Xarici dil bilikləri nitq fəaliyyətinin müxtəlif növlərini əhatə edir: danışma, xarici dili dinləyib anlama (dinləmə), yazı, oxuma və oxuyub anlama. Bu növlərin hər biri onların üzərində işləmək üçün öz üsullarını təklif edir. Müvafiq olaraq, nitq kimi tədris üçün istifadə olunan metodun yazı öyrətmək üçün uyğun olma ehtimalı azdır. Buna görə də, müxtəlif vəzifələr baxımından hər hansı bir metodun öz güclü və zəif tərəfləri var.

Ənənəvi metodologiyanın xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, iş prosesində tələbələr müəyyən həcmdə nitq fəaliyyətinin bütün növlərini mənimsəməlidirlər. Təbii ki, bu, dilin bütün aspektlərinin hərtərəfli öyrənilməsini nəzərdə tutur: qrammatika, fonetika, lüğət.

Hazırda kommunikativ yanaşma üstünlük təşkil edir. Bu, praktiki dil biliyinin əsaslarını təmin etməsi ilə bağlıdır. Bu əsaslar tələbənin gələcək peşəsinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq daha da inkişaf etdirilir.

Bu işin vəzifələrindən biri təlimin orta mərhələsində orijinal materialdan istifadə üçün tədris materiallarını təhlil etməkdir. Bu mərhələ yeniyetməlik dövrünə düşür, burada hər növbəti il tələbələr ünsiyyətə getdikcə daha çox cəlb olunur, tapşırıqların, rolların, tərəfdaşların bölüşdürülməsində getdikcə diqqətli yanaşma tələb olunur. Bu mərhələdə məhsuldar assimilyasiya üçün nəzərdə tutulmuş demək olar ki, bütün dil materiallarının mənimsənilməsi baş verir. Və bütün materiallar orijinal materiallara əsaslanan məşqlərdən keçməlidir.

Müasir metodologiyada xarici dillərin tədrisi prosesi ardıcıl yerinə yetirilən məşqlərin davamlı zənciri kimi qəbul edilir. Məşq icrasının keyfiyyəti xarici dildə nitq fəaliyyətinin mənimsənilməsinin uğuruna təsir göstərir.

FL dərslisi əsas tədris vasitəsi olmaqla, bütövlükdə təlim sisteminin tərkib hissəsidir və ona görə də, konseptual müddəalara uyğun strukturlaşdırılmalıdır.

Materiallar dil sinfində əsas rol oynayır, çünki onlar müəllimin həm sinif daxilində, həm də sinifdən kənarında baş verən öyrənməni asanlaşdırmaq üçün istifadə etdiyi vasitələrdir. Orijinal materiallar, yəni tədris məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan materiallar dilin orijinallığına və kommunikativ dil öyrətmə yanaşması ilə sıx əlaqəsinə görə potensial öyrənmə vasitələridir.

Dünyada artan qloballaşma və inteqrasiya proseslərinin genişlənməsi şəraitində ölkələr arasında siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni əlaqələrin səmərəli qurulması problemi ön plana çıxır. Müasir multikultural cəmiyyətdə müxtəlif profilli, xarici dilləri mükəmməl bilən, mədəniyyətlərarası ünsiyyət kontekstində xarici dil ünsiyyətini həyata keçirə bilən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə ehtiyac var. Ali təhsil sistemində belə mütəxəssislərin xarici dil hazırlığı problemi yerli pedaqoji elmin əsas problemi-dir. Müasir modernləşdirilmiş ali təhsil kontekstində diqqət xarici dillərin peşəkar yönümlü tədrisi metodlarına yönəldilir. Peşəkar təlim xarici dildə kommunikativ səriştənin formalaşmasını əhatə edir, mütəxəssisə xarici dildə ünsiyyət qurmağa icazə verilməsi; sosial, mədəni və peşəkar fəaliyyət sahələrində xarici dildən zəruri alət kimi istifadə etmək; və sonra mədəniyyətlərarası və elmi əlaqələrin qurulmasına kömək etmək, beynəlxalq konfranslarda öz ölkəsini təmsil etmək.

Diqqətin məzunun linqvistik səriştəsinin formalaşmasından (əsas kimi) bütün kompetensiyaların - linqvistik, sosiolinqvistik, sosiomədəni, kommunikativ formalaşması və təkmilləşdirilməsinə keçid tələbələrə xarici dillərin öyrədilməsi problemini maksimum dərəcədə aktuallaşdırır. Qəbul edilmiş standartlara görə, xarici dil müəllimləri yeni metodik yanaşmalar işləyib hazırlamalı, yeni təlim proqramları (ali peşə təhsilinin dövlət təhsil standartlarının tələblərinə cavab verən) hazırlamalıdırlar və öz fənləri üzrə tələb olunan və keyfiyyətli kurslar yaratmalıdırlar. Nəticədə, müəllimlər öz fənlərinin dil materialını orijinal, orijinal materiallara diqqət yetirərək müəyyən bir ixtisasın tələbələrinin peşəkar yönümlü ehtiyaclarına lazımi uyğunluğa gətirməli olacaqlar. Xarici dilin qeyri-linqvistik mühitdə tədrisi prosesi tələbələrin peşəkar və linqvistik bacarıqlarının artırılmasına

yönəlmiş autentik materialların tədrisinin köməyi ilə uğurla həyata keçiriləcəkdir. Təhsil fəaliyyətinin düzgün təşkili ilə (tədrisə peşəkar yönümlü yanaşma nəzərə alınır) təhsil prosesində istifadə olunan orijinal mətnlər aşağıdakı meyarlara cavab verməlidir: məlumatlandırıcı, inkişaf etdirici, motivasiyaedici, modelləşdirici (məsələn, peşəkar ünsiyyət vəziyyəti), yaradıcı, situasiyalı və etibarlı olmalıdır.

Xarici dilin tədrisi metodologiyasında autentik materiallardan istifadə məsələsi çox vaxt xarici dilin kommunikativ sərəştəsinin formalaşdırılması sahəsində dilçi alimlərin diqqət mərkəzində olur, məsələn, E.N.Solovova [Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: пособие для студентов педагогических вузов и учителей / Е.Н. Соловова. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2003. С. 34-163], E.İ.Passov [Пассов Е.И. Урок иностранного языка / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. - Ростов н/Д.: Феникс; М.: Глосса-Пресс, 2010. С. 89-298.], S.G. Ter -Minasova [Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учебное пособие / С.Г. Тер-Минасова. - М.: Слово, 2008. 264 с.], G.İ.Bubnova [Бубнова Г.И., Морозова И.В. Программа практического курса кафедры французского языка факультета иностранных языков и регионоведения МГУ им. М.В. Ломоносова// МГУ им. М.В. Ломоносова. - М.: Центр оперативной печати ФИЯР, 2009. С. 18-22.] və başqaları. Bir çox tədqiqatçılar iddia edirlər ki, [Галимова Х.Н. Специфика работы с юридическими текстами на уроках английского языка в неязыковом вузе // Балтийский гуманитарный журнал. 2015. № 4 (13). С. 131-133.], orijinal peşəkar yönümlü materiallarla işləmək tələbələrin real linqvistik reallıqda batmasına kömək edir, onların öyrənmə üçün koqnitiv motivasiyasını inkişaf etdirir, qeyri-məhdud məzmunu xarici dil mədəniyyətini öyrənmək üçün imkanlar təmsil edir.

Morrowa (Morrow, K. (1977). Authentic texts in ESP. In S. Holden (Ed.), *English for specific purposes* (pp. 13-15). London, UK: Modern English Publications.) görə, dil tədrisi terminlərində həqiqilik , orijinal materiallar və orijinal dil istifadəsi terminlərinin tərfi ilə bağlı razılığa gəlmək alimlər üçün çətin olmuşdur. Bu uyğunsuzluğun mürəkkəbliyi həqiqilik termininin düşdüyü bir çox sahələrdə və iştirak edən iştirakçılardadır. Mişana (Mishan, F. (2005). Designing authenticity into

language learning materials. Bristol, UK: Intellect.) görə, tarix boyu dil öyrənilməsində həqiqilik anlayışı üç müxtəlif qrupa bölünmüşdür: kommunikativ yanaşmalar, materiala əsaslanan yanaşmalar və humanist yanaşmalar.

Kommunikativ yanaşma orijinallığı ünsiyyət ehtiyacı kimi vurğulamışdır ki, bu da forma deyil, mənaya vurğunu nəzərdə tutur. Bunun əksinə olaraq, materiala yönəldilmiş yanaşma sözlərin tərkib hissələrinə bölünməsindən ibarət olan sxolastik yanaşma və oxucuların orijinal mətnlərdən kənar qrammatik qaydalar çıxardığı induktiv yanaşma kimi digər yanaşmaların həyata keçirilməsinə imkan verdi. Nəhayət, humanist yanaşma beynin bütün sensor repertuarının tələb olunduğu bütövlükdə görür (Mishan, F. (2005). *Designing authenticity into language learning materials*. Bristol, UK: Intellect.). Beləliklə, həqiqilik termininin ünsiyyət olan son məqsədə nail olmaq axtarışında necə başa düşüldüyü və tətbiq edildiyi aydındır.

Dil sinfində orijinal materialların roluna gəldikdə, həm Nunan (Nunan, D. (1988). *The learner-centered curriculum*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.), həm də Hedge (Hedge, T. (2000). *Teaching and learning in the language classroom*. Oxford, UK: Oxford University Press.) onların dil tədrisi məqsədləri üçün hazırlanmaması və "konstruksiya edilmiş və ya sadələşdirilmiş dil" olmadığı ilə razılaşır. Beləliklə, qəzetlər, jurnallar, videolar və ya xəritələr orijinal materialların bariz nümunələridir. Buna baxmayaraq, Morrow (Morrow, K. (1977). *Authentic texts in ESP*. In S. Holden (Ed.), *English for specific purposes* (pp. 13-15). London, UK: Modern English Publications.) daha da irəli gedərək iddia edir ki, " orijinal mətn real auditoriya üçün real nətiq və ya yazıçı tərəfindən hazırlanmış və hansısa bir növ real mesajı çatdırmaq üçün nəzərdə tutulmuş real dilin uzantısıdır" (səh. 13). Bu sonuncu tərif, şübhəsiz ki, dilin həqiqiliyi və orijinal materialların təqdim edilməli olduğu konsepsiyayı tamamlayır. Xarici/ikinci dil öyrənmə kontekstində dil öyrətmə müdaxiləsinin heç bir izi və ya əlamətlərini ehtiva etməyən və istehsalçının öz ilk dilindən, mədəniyyətindən və ünsiyyət ehtiyaclarından irəli gələn hər hansı şifahi və ya yazılı hərəkət kimi başa düşülməlidir.

Xarici dilin tədrisi prosesində peşəkar yönümlü autentik mətnlərdən istifadənin üstünlükləri: dilin qavranılmasının vurğulanmasında, real dil situasiyasının

nümayişində, mədəni komponentin təqdim edilməsində və hədəf dil ölkəsi haqqında linqvistik şüurun yaradılmasında özünü göstərir. Xarici dillərin tədrisi metodologiyasında “orijinallıq” ənənəvi olaraq müasir həyatın təbii şəraitində nitq ünsiyyətinin həyata keçirilməsini təmin edən linqvistik və nitq materialının həqiqiliyi, orijinallığı deməkdir. Bu termin latın sözü olan "authenticus"dan (həqiqi deməkdir) gəlir və eyni zamanda xarici dilin kommunikativ səriştəsinin formalaşması üçün ən vacib metodoloji şərtlərdən birini müəyyənləşdirir. Fransız Larousse lüğətində “həqiqilik” “mübahisə edilə bilməyən dəqiqlik, doğruluq” kimi tərif edilir [Authentique // Larousse.fr - <http://www.larousse.fr/dictionnaires/français/authentique/6561/synonyme>]. Ehtimal edilir ki, orijinal mətnləri müdafiə edən, “dilin özəlliklərini adekvat qiymətləndirməyə kömək edən”[Суит Генри // wikipedia. - http://www.ru.wikipedia.org/wiki/Суит_Генри] və onların faydaları haqqında danışan ilk tədqiqatçılardan biri Henri Svitdir. Otantik mətnlər pedaqoji məqsədlər üçün yazılmayan, reallığı əks etdirən mətnlər kimi müəyyən edilir, yəni onlar ilkin olaraq ana dilində danışanlar üçün nəzərdə tutulub və əsasən “real” dil materialını ehtiva edir. Orijinal materiallar tələbələrin idrak motivasiyasını oyadır (bu, öyrənmə üçün əsas stimuldur), onları mədəniyyətin əvvəllər məlum olmayan faktları ilə tanış edir. Professor E. N. Solovovanın fikrincə, “Tələbələrin kommunikativ səriştəsinin səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa, təhsil məqsədləri üçün istifadə oluna bilən autentik mətnlərin spektri bir o qədər geniş olar. Genişlənən əlaqələr və yeni informasiya texnologiyaları sayəsində bu mətnlər getdikcə daha əlçatan olur” [Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: пособие для студентов педагогических вузов и учителей / Е.Н. Соловова. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2003.s. 156].

Xarici dillərin tədrisi metodikasının müəllifi Şchepilova A.V.-nin fikrincə, birinci dilin tədrisi zamanı sadələşdirilmiş mətnlərdən istifadə etməyə icazə verilir. “İkinci xarici dili tədris edərkən siz dərhal tələbəyə daha mürəkkəb yeni xarici dilin nümunələrini, əslində orijinal mətnləri təqdim edə bilərsiniz. Tələbələrin təhlil baxımından artan imkanları mütləq artan mürəkkəbliyin səviyyəsi ilə dəstəklənməlidir, təqdim olunan materialın həqiqi mətnləri ilə təmin edilə bilər” [Щепилова А.В.

Особенности обучения второму иностранному языку / Методика обучения иностранному языку: традиции и современность / под ред. А.А.Миролюбова. - Обнинск: Титул, 2010. С. 78-99.].

Məşhur dilçi və kommunikativ metodologiya nəzəriyyəçisi E.İ.Passov yazırdı ki, dərstdə materialın mənimsənilməsinin təşkili belədir: dil vasitəsilə mədəniyyət, mədəniyyət vasitəsilə dil; və onlar xarici dil təhsili prosesində birləşdirilməlidir. Dərsin koqnitiv aspektinin məzmunu reallıq, bədii, ədəbiyyat, arayış və elmi ədəbiyyat, kütləvi informasiya vasitələri, müəllimlə ünsiyyət, xarici dil və “təhsil və danışmaq mətnləri, yəni autentik mətnlər- yerli danışanların öz mədəniyyətləri, ayrı-ayrı mədəniyyət faktları və xalqın mentalitetini dərk etməyə kömək edən ayrı-ayrı mədəniyyət faktları və onlara münasibət haqqında bəyanatları”[Пассов Е.И. Урок иностранного языка / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. - Ростов н/Д.: Феникс; М.: Глосса-Пресс, 2010, s.15-17]. Dərstdə nitq oriyentasiyası prinsipinə əsasən kommunikativ qiymətli nitq materialından istifadə etmək lazımdır. “Bu, materiala adekvat olan material növüdür, real ünsiyyətin ehtimal olunan sahələrində istifadə olunur ”, - E.İ Passov deyir. Müəlliflə razıyıq və qeyd edirik ki, söhbət orijinal mətnlərdən gedirdi. Beləliklə, bu konsepsiyanın faydalılığının müxtəlif şərtlərinə baxmayaraq, bütün metodoloqlar razılaşırlar ki, peşəkar oriyentasiyanın orijinal materialları real linqvistik reallığı, dialoqu və mədəniyyətlərin qarşılıqlı nüfuzunu təqdim etmək üçün effektiv vasitədir.

Bununla belə, başa düşmək lazımdır ki, bütün xarici dil mətnləri müəllimin təlim prosesində istifadə etdiyi orijinal material mənbəyi kimi uyğun deyil. Mətnləri orijinal material kimi seçərkən bir neçə vacib meyarları ayırd etmək olar: tələbələrin ehtiyaclarına uyğunluq, onların peşəkar yönümlü olması; gələcək tətbiqi perspektivləri; oxunaqlılıq; etibarlılıq. Orijinal mətnin məzmununun tələbələrin ehtiyaclarına uyğunluğu ən vacib seçim meyarıdır, çünki materialın təhlili dinləyicilərin marağına səbəb olmalı və onların ixtisas dilinin öyrədilməsi, peşə yönümlü olması tələblərinə cavab verməlidir. Bu da öz növbəsində tələbələr üçün güclü motivasiya və xarici dilləri öyrənmək üçün stimula olacaq.

“Perspektivli tətbiqetmə” meyarı, tələbələrin peşə fəaliyyətlərində ehtiyac

duyduqları kommunikativ bacarıqlarını daha da inkişaf etdirə biləcəkləri mətndən belə səmərəli istifadə deməkdir. “Mətnin oxunaqlılığı” materialın tədris məqsədləri üçün uyğun olduğunu, mətndə materialın həm struktur, həm də leksik mürəkkəblilik dərəcəsini, müəyyən miqdarda yeni lüğət və yeni qrammatik formaları ehtiva etdiyini nəzərdə tutur. Bu baxımdan tələbələrin öyrənilən fənn üzrə bilik səviyyəsinin ilkin qiymətləndirilməsi zəruri görünür.

“Etibarlılıq” meyarı mətnin mövcud reallıqlara adekvat olması, yerli danışanların yaratdığı real linqvistik reallığı əks etdirməsi deməkdir.

Tədris prosesinin təmin edilməsi üçün müasir tələblərə uyğun olaraq, xarici dil üzrə müasir dərslik akademik fənn kimi xarici dilin spesifikasiyini - onun fənlərərsası, çoxməqsədli, fəaliyyət yönümlü xarakterini əks etdirməlidir.

Tədqiqatçıların fikrincə, müasir xarici dil dərsliyinin əsas funksiyalarına aşağıdakılar aid edilməlidir:

- kommunikativ (dərslik xarici dil kommunikativ səriştəsinin, yəni xarici dildə ünsiyyət qurmaq bacarığı və istəyinin inkişafına kömək edir);
- məlumat xarakterli (dərslik təlimin məzmununun bütün aspektlərini təqdim edir: nitq mövzusu, mövzular, problemlər, təhsil və ünsiyyət problemlərini həll etmək üçün göstərilən vahidlərlə nitq hərəkətləri, emosional və dəyər aspekti);
- təşkilati və idarəedici (dərslik tələbələrin fəaliyyətini, onların bir-biri ilə və müəllimlə qarşılıqlı əlaqəsini təşkil edir, əks, nəzarət və özünə nəzarətin inkişafına diqqət yetirir);
- tədris-inkişafedici (dərslik məktəblilərin xarici dil vasitəsilə hərtərəfli inkişafına, mədəniyyət adamı yetişdirilməsinə yönəlib);
- dərslik həm də bu tarixi dövrdə üstünlük təşkil edən təhsil və tərbiyəyə yanaşmanın dirijorudur.

M.E.Biboletova, N.N.Trubanevanın “Enjoy English” dərsliklərinə gəlincə, o, real autentik situasiyalara əsaslanır, ingilisin əcnəbilərlə danışdığı səviyyəyə uyğunlaşdırılıb, adi orta məktəb üçün nəzərdə tutulub, burada müxtəlif qabiliyyətlərə malik olan tələbələr və istənilən səviyyə üçün əlavə tapşırıqlar var. Müəlliflər öyrənməyə kommunikativ-koqnitiv yanaşmadan istifadə edirlər. Tələbələr əldə

etdikləri bacarıqları ilkin mərhələdə nümayiş etdirirlər: layihələr üzərində işləmək, nitq fəaliyyətinin növləri arasında tarazlıq, öyrənmə və öyrənməyə konsentrasiya. Tələbələr dili müstəqil öyrənməyə və müstəqil iş bacarıqları əldə etməyə həvəsləndirilir. (Биболетова, Мерем Забатовна, Наталья Васильевна Добрынина, and Наталия Николаевна Трубанева. "Enjoy English 5-6 классы»." (2006) 22-32)

Tədris materialları üçün orijinal material kimi mətnləri seçərkən (istifadə olunan materialların inkişafetdirici və həvəsləndirici cəhətlərini nəzərə alaraq) müəllim mətnin bu seçim üçün uyğunluğunu / uyğunsuzluğunu müəyyən edəcək aşağıdakı suallara cavab verməlidir:

1- Sənədin mətni tələbələrin öyrənilən fənn üzrə bilik səviyyəsinə uyğundurmu?

2- Sənədin mətni tematik, linqvistik, kommunikativ aspektdə tədris materialları üzrə müəllif kursunun məzmununa uyğundurmu?

3- Linqvistik autentik materialın təqdim etmə üsulu mətnin özünü dərk etməyi asanlaşdırır (vizual xüsusiyyətlər, peşəkar ünsiyyətin real vəziyyəti)?

4- Mətnin məzmunu təhsilin sosial-mədəni aspektində zəruri və kifayətdirmi?

5- Tədrisdə bu mətndən istifadə etməkdə məqsəd nədir? O, tələbələrin informasiya və kommunikasiya bacarıqlarını inkişaf etdirəcəkmi?

6- Tədris materialları ilə işin hansı mərhələsində ondan istifadə etməyə dəyər?

Müəllim verilən suallara cavab verdikdən sonra, nəhayət, bu orijinal mətnlərin tədris materialının komponentləri üçün mümkün autentik material kimi seçilmək üçün uyğun olub-olmamasına qərar verəcək. Bu kiçik sorğu orijinal mətnləri seçmək üçün meyarları müəyyən etməyə imkan verir. Suallara müsbət cavablar nə qədər çox olarsa, seçilmiş autentik mətnin tələbələrin xarici dili daha yaxşı öyrətməsinə, onların yeni tipli təhsil fəaliyyətinə cəlb edilməsinə töhfə vermə ehtimalı bir o qədər yüksəkdir.

Gələcək bakalavrların təhsil potensialı bilavasitə onların xarici dili bilmə səviyyəsindən və dildə həqiqi məlumat almaq bacarığından asılıdır. Tələbələr tədris prosesində internetdən müxtəlif mənbələrdən, qəzet nəşrlərindən, elmi jurnallardan və digər resurslardan fəal istifadə edirlər.

İşində gələcək mütəxəssis üçün zəruri olan vacib bacarıqlara aşağıdakılar

daxildir: orijinal xarici dil mətnindən faydalı məlumatları tapmaq, məndən çıxarmaq (və gələcəkdə istifadə etmək). Xarici dildə praktiki məşğələlərdə aparılan orijinal materiallarla belə tədris işlərini sxematik şəkildə mərhələlərə bölmək olar. Mərhələlərin ardıcılığı belədir:

1- diqqəti cəlb etmək;

2- intizar;

3- ümumi anlayış;

4- ətraflı anlayış;

5- təhlil;

6- istehsal.

Hər bir konkret halda orijinal mətnlərdən istifadə konkret məqsəd güdməlidir. Birinci mərhələdə baxılmaq üçün təklif olunan işin başlıq kompleksinə (başlıq, alt başlıq) əsaslanaraq tələbələrə maraqlandırmaq lazımdır. İkincidə, tələbələrə sənədin məzmunu ilə bağlı fərziyyələrini ifadə etmək təklif olunur (mətnin sürətli skan edilməsi). Üçüncü mərhələ irəli sürülən fərziyyələrin düzgünlüyünü yoxlamaq və mətnin ümumi məzmununu başa düşmək üçün birinci oxunuşdan ibarətdir. Dördüncü mərhələdə sənədi maksimum başa düşmək üçün yenidən işlənir. Beşinci mərhələ mətnin leksik vahidlərinin və onun strukturunun təhlilini nəzərdə tutur. İstehsal mərhələsində öyrənilən mətn əsasında yaradıcı tapşırıqların yerinə yetirilməsi təklif olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, orijinal materialların öyrənilməsinin spesifikliyi tələbə öyrənməsinin kifayət qədər yüksək səviyyəsini nəzərdə tutur. Müəllim mətnlərin peşəkar yönümlü olmasını təmin etməyə çalışmalıdır. Əlavə orijinal tədris materiallarının cəlb edilməsi müəllim üçün geniş imkanlar yaradır.

İstənilən sənədin real vaxt rejimində öyrənilməsi üçün yeni imkanlar açılıb ki, bu da təbii ki, tələbələrin idrak motivasiyasını artırmağa kömək edir. Hüquq ixtisaslarının tələbələri üçün peşəkar xarici dil kursu üçün materiallar hazırlayarkən hüquqi dilin tədrisinin xüsusiyyətlərini və gələcəkdə xarici dildə danışan gələcək mütəxəssislərin hazırlanmasının xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır ki, xarici məlumat mənbələrini axtarmaq və təhlil etmək, universal və peşəkar xarakterli situasiyalarda ünsiyyət qurmaq.

Belə ki, bu işdə ali məktəbdə tələbələrə xarici dilin tədrisi prosesində peşəkar yönümlü autentik mətnlərdən istifadə məsələsinə baxılıb. Otantik mətnlər müasir reallığı əks etdirir və eyni zamanda, xarici dil mədəniyyətinin zəngin mənbəyidir. Görünür, gələcək mütəxəssislərin hazırlanmasında optimal nəticələr əldə etmək üçün təhsil vəziyyətini xarici dil mühitinə yönəlmiş real peşəkar vəziyyətə yaxınlaşdırmaq üçün müasir autentik materiallardan və mətnlərdən tədris məqsədləri üçün istifadə etmək lazımdır. Xarici dilin öyrənilməsinə marağı artıran, tələbələri mədəniyyətlərin dialoquna cəlb etməyə kömək edən və gələcək bakalavrların xarici dil kommunikativ səriştəsinin bütün komponentlərinin inkişafına töhfə verən peşəkar yönümlü orijinal materialların cəlb edilməsidir. Tədqiqatımızda tələbələrin tədris xarici dil fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün əsas amilləri müəyyən etməyə, autentik mətnlərlə iş mərhələlərini, habelə mətnlərin autentik material kimi seçilməsi meyarlarını müəyyənləşdirməyə cəhd etdik. Aparılan təhlillərə əsasən, belə qənaətə gəlmək olar ki, qeyri-linqvistik mühitdə ali məktəbdə xarici dilin tədrisinin bütün mərhələlərində peşəkar yönümlü autentik mətnlərdən istifadə əsaslı və zəruridir; xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində tələbat olan gələcək yüksək ixtisaslı kadrların peşə hazırlığının şərti kimi çıxış edir.

2.2 Aşağı kurs tələbələrinə ingilis dilinin tədrisində autentik vəsaitlərdən istifadə zamanı ortaya çıxan problemin həlli və autentik vəsaitlərdən səmərəli istifadə yolları

Müasir cəmiyyətin tələbləri ilə diktə olunan xarici dil bilikləri ilə yanaşı, hədəf dilin ölkəsini bilmək zərurəti vurğulanır. Xarici dil dərslərində real vəziyyətin yaradılması bu gün mütləq zərurətdir. Müəllif bu problemin həllini orijinal videomateriallardan istifadədə görür. Müəllif tələbələrin yüksək motivasiyasına xüsusi diqqət yetirir. Tədqiqatçıların materialın həqiqiliyi problemi ilə bağlı fikirlərinin təhlilinə əsaslanaraq, müəllif materialın həqiqiliyinə, ünsiyyətin baş verdiyi mühitə batırılmasına diqqət yetirilməli olduğu fikrini əsaslandırır. Audiovizual mediadan məqsədyönlü və rəşional şəkildə istifadə edilməlidir. Orijinal

videomateriallardan rasional istifadə problemi ingilis dili dərslərində orijinal videomateriallardan istifadə proqramının işlənilib hazırlanmasında təqdim olunur. Tədris-metodiki ədəbiyyatın və öz təcrübəmizin təhlili göstərdi ki, orijinal videomateriallar tədris və tədris problemlərinin həlli üçün böyük potensiala malikdir. Bu cür materiallardan istifadə müəllifə son dərəcə vacib görünür, çünki onlar müasir xarici dil nümunəsidir və ölkənin gündəlik həyatında iştirak illüziyası yaradır.

Xarici dil bilikləri sahəsində ali məktəb məzunu üçün müasir cəmiyyətin tələbləri dil hazırlığının yekun məqsədlərini müəyyən edir. Tələbə hədəf dilin ölkəsi haqqında biliyə malik olmalıdır: onun tarixi, coğrafiyası, mədəniyyəti, siyasi sistemi, iqtisadiyyatı, elmi; orada yaşayan insanlar haqqında: onun həyat tərzini, adət-ənənələri, adətləri, baxışları və inancları, mentaliteti haqqında. Hədəf dilinin ölkəsində olmadan bu biliyə yiyələnmək asan deyil. Buna görə də müəllimin mühüm vəzifəsi müxtəlif iş üsulları və üsullarından istifadə etməklə xarici dil dərslərində real və xəyali ünsiyyət situasiyaları yaratmaqdır. Xarici dil kurikulumlarına ayrılan dərslər saatlarının məhdud sayını nəzərə alaraq, xarici dillərin tədrisi metodikası sahəsində ən son nailiyyətlərdən istifadə etməklə problemin həlli yollarının tapılmasına ehtiyac var.

Tədris prosesinə orijinal videomaterialların tətbiqi bu problemin həllinə böyük töhfə verir. Ana dili danışanların davranış xüsusiyyətlərini başa düşmək üçün onları, eləcə də ünsiyyətin aparıldığı mühiti (mağaza, restoran, metro, qatar stansiyası və s.) görmək lazımdır. Bundan əlavə, videomaterial sizə imkan verir. Ölkənin və insanların həyatının xarakterik xüsusiyyətləri ilə tanış olurlar. Orijinal materiallarda səsin olmasına da diqqət yetirməyə dəyər: nəqliyyatın səs-küyü, yoldan keçənlərin söhbətləri, telefon zəngləri, musiqi və s. real həyatda olduğu kimi müxtəlif maneələr fonunda xarici dil. Bundan əlavə, tələbələrə həvəsləndirmək kimi xarici dilin tədrisində video materialdan istifadənin belə bir üstünlüyünü qeyd etmək olar. Tələbələr ana dilində danışanlar üçün materialı başa düşdükdə həqiqətən müsbət emosiyalar yaşayacaqlar. Tələbələr qeyd edirlər ki, xarici dil onlar üçün əlçatmaz deyil və bu, sinifdə orijinal materiallardan sonrakı istifadə üçün əsas ola bilər.

Bu materialların effektivliyi, ilk növbədə, onların orijinallığı və nəticədə onları xarici mədəniyyətə tanımaq qabiliyyəti ilə təmin edilir. Hazırda materialların

həqiqiliyinin mahiyyətini müəyyən etmək üçün bir neçə yanaşma müəyyən edilmişdir.

Belə ki, K.S. Kriçevskaya materialları gündəlik və gündəlik həyatdan müstəqil "praqmatik" materiallar qrupuna (elanlar, anketlər, işarələr, etiketlər, menyular və hesablar, xəritələr, mallar haqqında broşürlər, iş yerləri və s.) ayırır. Hesab edirik ki, "praqmatik materiallar" anlayışına audio və audiovizual materiallar, o cümlədən videomateriallar da daxil edilməlidir. (Кричевская К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка // Иностр. язык в школе. -1996. - № 1. - С. 13-15.).

O, orijinal materialı müxtəlif janr formalarına görə təsnif edir: funksional, öyrədici, izahedici, reklam funksiyasını yerinə yetirən (işarələr, yol nişanları, nişanlar, diaqramlar, diaqramlar, çertyojlar, teatr proqramları və s.) və məlumat xarakterli, informasiya funksiyasını yerinə yetirən və daim yenilənən məlumatları ehtiva edir.

Xarici ədəbiyyatda JG Gebhard [Gebhard J.G. Teaching English as a Foreign Language: A Teacher Self-Development and Methodology Guide. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996. - P. 51.] orijinal materialların aşağıdakı təsnifatını təklif edir:

1. Orijinal audiovizual materiallar - televiziya reklamları, bədii və sənədli filmlər, teleşoular, cizgi filmləri, kliplər, xəbərlər və s.

2. Orijinal audio məzmun - audiokitablar, mahnılar, reklamlar və radio verilişləri və s.

3. Əsl vizual materiallar - rəsmlər, fotosəkillər, slaydlar, yol nişanları, illüstrasiyalar, markalar, açıqcalar və s.

4. Orijinal çap materialları - qəzet məqalələri, idman köşələri, mahnı mətnləri, proqramlar, telefon məlumat kitabçaları, səyahət broşürləri, komikslər, qəbzələr, biletlər və s.

5. Reallıqlar (obyektlər) - sikkələr, nağd pullar, maskalar, oyuncaqlar və s.

Xarici dilin tədrisi metodologiyasında həqiqiliyi dərk etmək üçün mövcud yanaşmaların müxtəlifliyindən danışarkən, biz E.V.-nin ənənəvi şərhindən istifadə

edəcəyik. Nosonoviç, yerli danışanların yaratdığı orijinal materiallarla başa düşmək adət olduqda, lakin sonradan heç bir dəyişiklik edilmədən təhsil prosesində linqvistik mühitdən kənarında xarici dilin tədrisinə kommunikativ yanaşmaya yönəldilmiş tətbiq tapıldı.

"Təhsil mətninin əsaslı həqiqiliyinin meyarları" əsərində E.V. Nosonoviç və O.P. Milrud [Носонович Е.В., Мильруд, Р.П. Критерии содержательной аутентичности учебного текста // Иностр. языки в школе. - 1999. - № 2. - С. 6-125.] dilin orijinal materiallar üzərində öyrədilməsinə üstünlük verildiyini vurğulayır, yəni orijinal mənbələrdən götürülmüş və tədris məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan materiallar. Digər tərəfdən, bu cür materialların bəzən linqvistik aspektdə həddindən artıq mürəkkəb olduğunu və heç də həmişə konkret tapşırıq və öyrənmə şərtlərinə uyğun gəlmədiyini, çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün müəllimdən əlavə metodik işlənmələr tələb etdiyini vurğulayırlar.

Video texnologiyası ilk dəfə 1970-ci illərin sonlarında istifadəyə verildi və yalnız bir neçə ildən sonra xüsusi olaraq xarici dilin tədrisi üçün video materiallar hazırlanmağa başladı. Təxminən 20 ildən sonra video daha çox istifadə olunan tədris vasitəsinə çevrildi, baxmayaraq ki, onun gündəlik təcrübəyə tətbiqi çoxlarının gözlədiyi qədər dərin olmayıb. Bu gün bizim bir çoxu xarici dildə yayımlanan, müxtəlif bacarıq və bacarıqların inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün gözəl imkanlar verən peyk və kabel televiziya proqramlarına çıxışımız var. Bununla belə, bir çox tələbələrin və hətta müəllimlərin dil biliklərini artırmaq üçün bu resurslardan necə istifadə etmək barədə heç bir fikri yoxdur. Ona görə də audiovizual medianın malik olduğu imkanlardan məqsədyönlü istifadə edilməlidir.

İlk növbədə, materiallar mövcud meyarlara uyğun olaraq ciddi seçim prosesindən keçməlidir. Videofilmlərin ən mühüm üstünlüklərindən biri onların həqiqi, canlı, hazırlıqsız nitqi, eləcə də koqnitiv xarakteridir (videomateriallar müxtəlif ola bilər: regionşünaslıq mətnlərindən və bədii filmlərdən tutmuş, öyrənilən ixtisaslar üzrə xüsusi texniki videomateriallara qədər). S.Stemplevskinin [Stempleski, S. Short takes: Using Authentic Video in the English Class. - 1987.] nöqteyi-nəzərini bölüşürük ki, videomaterial seçərkən ən vacib meyarlar video

fragmentin müddəti və tamlığı, linqvistik məzmun, məzmun, həmçinin videomaterialın keyfiyyətidir.

Sonra, video materialdan istifadə məqsədlərini formalaşdıracağıq. Bu tip "praqmatik" materialların funksional məqsədi fərqli ola bilər. Onlardan istifadə edilə bilər:

1) regional biliklərə yiyələnmək üçün;

2) şifahi ünsiyyətin təşkili, ünsiyyətin müxtəlif sahələrində şifahi nitqin inkişafı üçün;

3) dil vahidlərinin semantizasiyası və semantik və linqvistik təxminlərin inkişafı, müqayisəli bacarıqların, dəyər mühakimələrinin inkişafı üçün, sosial yönümlülük üçün.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün 3 mərhələyə bölünən aşağıdakı iş sistemi təklif olunur: hazırlıq (Vor dem Sehen), film nümayişi (Während des Sehens) və yekun (Nach dem Sehen).

Birinci mərhələdə qrammatik, leksik və fonetik çətinliklərin aradan qaldırılması, filmə olan yeni linqvistik materialın, eləcə də bu vəziyyətdə istifadə oluna bilən digər linqvistik formaların tətbiqi həyata keçirilir. Məsələn, əgər filmin adı əvvəldən gəlmirsə, başlıqdan əvvəl epizoda baxdıqdan sonra tələbələrə bu filmin janrını və adını təxmin etmələri xahiş oluna bilər. Filmin adı açıqlandıqdan sonra tələbələrə nələri görməyi gözlədikləri ilə bağlı rəy bildirmək və filmin janrı ilə bağlı fikirlərini dəyişib-dəyişmədiklərini bilmək xahiş olunur. Bu mərhələdə fərdi (assosiaqramların tərtibi) və qrup (qruplarda müzakirə və ümumi müzakirə üçün nəticələrin verilməsi) kimi sosial iş formalarının cəlb olunduğu assosiaqramların tərtib edilməsi məqsəduyğundur. Bu mərhələdə filmin sonunda müzakirə olunacaq bir tapşırıq da verilir.

İkinci mərhələ filmə baxma mərhələsidir. Bu mərhələdə dondurulmuş çərçivəyə baxış tətbiq edilir. Təsvirsiz fragmentə baxmaq tövsiyə olunur (Ton ohne Bild) - verilmiş vəziyyətin harada və hansı şəraitdə baş verdiyini proqnozlaşdırmaq üçün orijinal materialı dinləmək. Nəyin təhlükədə olduğunu təxmin etmək üçün səssiz bir görüntü ilə (Ton ohne Bild) işləmək də maraqlıdır. Qısa müzakirədən sonra

məlumatın maksimum mənimsənilməsini təmin etmək üçün fragmentə səsə yenidən baxılır. Siz həmçinin tələbələrə təkrar baxdıqdan sonra tapşırıq təklif edə bilərsiniz - filmdən bir fragment səsləndirmək. Dil bilikləri aşağı səviyyədə olan qruplarda dil çətinliklərini aradan qaldırmaq üçün bu tapşırıq üçün boşluqlu mətndən (Lückentext) istifadə etməyi təklif edə bilərsiniz.

Tədris-metodiki ədəbiyyatın və öz təcrübəmizin təhlili göstərdi ki, orijinal videomateriallar tədris və tədris problemlərinin həlli üçün böyük potensiala malikdir.

Orijinal videomateriallara güvənmək tələbənin yeni regional məlumatları, ana dilində danışanların nitq davranışını mənimsəməsi üçün əlverişli şərait yaradır, tələbələrin xalqın həyatı, mədəniyyəti ilə tanış olmasına kömək edir. Tələbələrin qavranılan materiala marağını artırmağa kömək edən "mövcudluq effekti" və "iştirak effekti" doğulur, bu, şübhəsiz ki, onların nitqinin keyfiyyətinə, emosional rənglənməsinə təsir göstərir. Bundan əlavə, bu, məşq məşğələlərini ünsiyyətin təbii şəraitinə maksimum dərəcədə yaxınlaşdırmaq yoludur, yəni bunlar heç bir təzyiq göstərmədən əzbərləmənin qeyri-ixtiyari baş verdiyi şərtlərdir.

Onların üstünlüyü həm də ondan ibarətdir ki, onlar demək olar ki, həqiqi ünsiyyəti stimullaşdırırlar: tələbələr, sanki, bütün hadisələri yaşayır, müəyyən rollar oynayır, problemləri həll edir və idrak maraqlarını təmin edirlər. Beləliklə, onların rolu, regional coğrafi materialın həcminə görə mətnlərdən aşağı ola bilsə də, dərslərdən orijinal mətnlərdən daha böyük bir sıradır. Bu, tələbələrin beynəlxalq peşəkar ünsiyyət üçün dil hazırlığının motivasiyasını və intensivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır, dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirir, dərslərə ayrılan vaxtda tədris materialının həcmi və səviyyəsini artırmağa imkan verir.

Bu cür materiallardan istifadə bizə son dərəcə vacib görünür, çünki onlar müasir xarici dil modelidir və ölkənin gündəlik həyatında iştirak illüziyası yaradır ki, bu da tələbələrin motivasiyasını artırmaq üçün əlavə stimulu rolunu oynayır.

Orijinal materiallar bir çox səbəblərə görə Xarici Dil dərsi ehtiyaclarınız üçün, İngilis dili üçün mükəmməl həlldir.

- Orijinal materiallar öyrənmələrinizi real dünyada istifadə edildiyi kimi real dillə tanış edir. Müəyyən səviyyəyə qoyulmuş dərslərin dili deyil. Kurs kitablarındakı

materiallarda səhv bir şey yoxdur, lakin tələbələrinizi onların səviyyəsinə görə qiymətləndirilməmiş dillə tanış etməyə ehtiyac var.

- Orijinal materiallar öyrənənlərimizi təkcə real dillə deyil, həm də real kontekstlər və vəziyyətlərlə tanış edir. Onlar bizim öyrənənlərimizi ingilisdilli dünya ilə əlaqələndirirlər. Bu, onları mahiyyətə maraqlı edir və dərslər maraqlı olarsa, öyrənənlərimiz dərslərə daha çox sərmayə qoyacaq və nəticədə daha çox öyrənəcəklər.

- Orijinal materiallar inamı gücləndirir. EFL tələbələri ELT kurs kitabını idarə edə biləcəklərini gözləyirlər ki, bunu etdikdə qeyd etmək üçün heç bir səbəb qalmasın. İngilis jurnalından bir jurnal məqaləsini oxuyub başa düşdükdə, digər tərəfdən, nailiyyətlərindən əsl məmnunluq hiss olunur. Orijinal mətni başa düşmək asan məsələ deyil, buna görə də tələbələrinizin skelet şəklində köməyinə ehtiyacı olacaq, lakin vaxt və yardımla hətta aşağı səviyyəli tələbələrin də orijinal materiallarla qarşılıqlı əlaqədə olması tamamilə mümkündür.

- Orijinal materiallar adətən pulsuzdur. Müvafiq orijinal materialları tapmaq üçün müəyyən vaxt və səy tələb oluna bilər və siz onları məqsədlərinizə görə bir qədər uyğunlaşdırmalısınız, lakin orijinal materiallar, əksər hallarda, pulsuzdur və asanlıqla əldə edilə bilər.

Orijinal Materiallar

Bütün bunları söylədikdən sonra etiraf etməliyik ki, bəzən orijinal materiallardan istifadə etmək fikri müəllimlər üçün qorxulu ola bilər. Əvvəlcə maraqlı və aktual olan materialları tapmalısınız. Sonra onların tələbələrinizə uyğun olduğundan əmin olmalısınız. Nəhayət, siz onları hər hansı bir şəkildə – ya onları qısaltmaqla, ya da lüğət və ya başqa formada təqdim etməklə uyğunlaşdırmağın lazım olub-olmadığını qiymətləndirməlisiniz.

Onlayn qəzetləri oxuyun

Qəzetlər orijinal materialların başqa əla mənbəyidir. Qəzetlər düzgün seçildiyi təqdirdə maraqlı və aktual olan aktual məqalələr təqdim edir. Siz yerli və ya beynəlxalq qəzetə baxmağı seçə bilərsiniz. Onlayn qəzətdən istifadə sizi məktəbə gedəndə qəzet tapmaq və almaq problemindən xilas edir. Onlayn qəzetləri tapmaq

üçün yerli qəzetinizin onlayn versiyasını tapa bilərsiniz və ya onların veb-saytları vasitəsilə milli və ya beynəlxalq qəzetlərə daxil ola bilərsiniz. Əksər qəzetlər müəyyən sayda məqalələri onlayn olaraq pulsuz əldə etməyə imkan verir. Dünya Qəzetləri dünyanın hər yerindən çoxlu qəzetlərə keçidləri olan bir veb-saytdır.

YouTube-a baxın

Yazılı mətndən çox video axtarırsınızsa, YouTube- dan başqa yerə baxmayın . YouTube-da demək olar ki, sizə lazım olan hər şeyi tapa bilərsiniz, sadəcə onu axtarmaq kifayətdir. Hansı orijinal vəziyyətin dərslər məqsədlərinizə uyğun olacağı barədə diqqətlə düşünün, axtarış çubuğuna açar söz yazın və tezliklə seçim etmək üçün minlərlə videonuz olacaq.

İnternet orijinal materialları onlayn tapmaq üçün açıq bir yerdir, çünki tapa biləcəyiniz materiallar çox yeni və aktual ola bilər. Bununla belə, düzgün istifadə olunarsa, o, orijinal materialların möhtəşəm resursu olsa da, həm də tam vaxt itkisi ola bilər, ona görə də onlayn materialları axtararkən hara baxacağınıza əmin olun.

Müvafiq orijinal materialları tapdıqdan sonra onlardan dərslərdə istifadə etməyin ən yaxşı yolunu nəzərdən keçirin. Tələbələrinizin səviyyəsi və dərslərinizin məqsədləri barədə düşünün. Tələbələriniz üçün materialları əlçatan etmək və dərsləri əldə etmək üçün dərsləri necə inkişaf etdirə biləcəyinizi düşünün. Bütün bunları nəzərə aldıqdan sonra maraqlı və təsirli bir ingilis dili dərsləri planlaşdırdığınızı bilərək arxanıza oturub dincələ bilərsiniz.

Dərslər tematik əsasda qurulmuş, mövzular və situasiyalar yeniyetmə tələbələrin yaş və psixoloji xüsusiyyətləri və maraqları nəzərə alınmaqla seçilmişdir.

Dinləmə tapşırıqları müxtəlif və maraqlıdır. Rəqəmləri və tarixləri, mənfi cümlələri tanımaq üçün bir tapşırıq var. Dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirərkən müəlliflər özünü idarə etməyə böyük diqqət yetirirlər. Tələbələr xüsusi həvəslə aşağıdakı kimi tapşırıqları yerinə yetirdilər:

1. Cümlələr qurun və kasetdə səslənənləri qeyd edin;
2. Cümlələri məna daxilində bağlayın;
3. Şəkili sözlərlə əvəz edin və özünüzü sınayın.

Dərslərdə həm reproduktiv məşqlər, həm də məhsuldar və yaradıcı olanlar

təqdim olunur.

İngilis dili dərslərində orijinal materiallardan istifadə üçün mənim tərəfimdən hazırlanmış tapşırıqlar. Orijinal qəzet mətni ilə işləmək üçün texnika

Mərhələ 1. Qəzetlə işləmək

Tələbələr qəzetin bütün nömrəsinə baxmağa təşviq olunur.

Tapşırıqlar : nömrəyə baxın və deyin:

- hansı başlıqları ehtiva edir;
- hansı başlıqlar diqqətinizi çəkib.

Mərhələ 2. Dinləyirəm

1. Ümumi bir anlayışla dinləmək

Dinlədikdən sonra deyin

- məktub kimdən;
- məktubun mövzusu nədir;
- yazıldıqda və s.

2. Məlumatın qismən çıxarılması ilə dinləmə

Məktubu dinlədikdən sonra mənə deyin, suallara cavab verin.

3. Ətraflı məlumatların çıxarılması ilə dinləmə

Məktubu dinlədikdən sonra

- mətnin məzmunu ilə bağlı suallara cavab verin;
- cümlələri bitirin;
- ifadələrin əvvəli və sonunu uyğunlaşdırın;
- Mənə düzgün və ya yanlış cümlə deyin;
- yanlış variantları düzəldin;
- məzmun zəncirini təkrarlayın.

Mərhələ 3. Oxumaq

Ümumi anlayışla oxumaq

Məktubu oxuduqdan sonra deyin:

- kimdəndir;
- nə haqqındadır və s.

Qismən məlumat çıxarmaqla oxumaq

Məktubu oxuduqdan sonra suala cavab verin.

Tam anlayışla oxumaq

Məktubu oxuduqdan sonra:

- mətnin məzmunu ilə bağlı suala cavab verin;
- cümləni bitirmək;
- mənə cümlənin doğru və ya yanlış olduğunu söylə;
- cümlənin əvvəli və sonunu əlaqələndirin;
- yanlış variantları düzəltmək;
- məktubu yenidən söylə.

Məktubun məzmununu dolayı nitqlə çatdırın.

Mərhələ 4. Nitqin qrammatik tərəfinin öyrədilməsi

- Bütün felləri yazın, xüsusi zaman formasını təyin edin.;
- Dolayı nitqdə təkrar danışın;
- Təkliflə bağlı suallar verin;
- Sifətləri yazın, müqayisə dərəcələri yaradın;
- Səhvləri düzəldin;
- Müəyyən bir zamanda təkliflər tapın;
- Cümlələri passiv səsə çevirin;
- Sifətləri (felləri) sinonimlərlə əvəz edərək paraqrafı yenidən yazın.

Mərhələ 5. Məktub

Yazı təlimi

Məktub formalarını nəzərdən keçirdikdən sonra suallara cavab verin:

- Məktuba necə başlamaq olar?
- Məktub necə hazırlanır?
- Tarix harada yazılıb?
- Məktub hansı ifadələrlə bitir?
- Rəsmi məktub qeyri-rəsmi məktubdan nə ilə fərqlənir?
- Mətn paraqraflara necə bölünür?
- Hər məktubun xarakterini müəyyənləşdirin (şəxsi, işgüzar, problemlə, təşəkkür məktubu, məktub - dəvət, məktub - təbrik)

- Təklif olunan plana uyğun bir məktub tərtib edin.
- Məktubu qısaldılmış formada yenidən yazın (məzmunu ümumiləşdirin).

Uzun illər ingilis dili dərslərində orijinal praqmatik materialların istifadəsi deməyə imkan verir ki, onlardan istifadə ingilis dilini öyrənmək üçün motivasiyanı artırmağa kömək edir və xarici dil mədəni səriştəsinin formalaşdırılmasında təsirli vasitədir.

Sadə dinləmə və təkrardan tutmuş çətin olanlara qədər təklif olunan bütün dinləmə məşqləri öz işini gördü. Uşaqlar ingilis dilindən qorxmağı dayandırdılar, əsas fikri eşitməyə və anlamağa, açar sözləri vurğulamağa başladılar. Müxtəlif məşqlər və maraqlı tapşırıq formaları sayəsində uşaqlar mətnlə kifayət qədər yaxşı işləməyi öyrənirlər ("Qulaq as, oxu və suala cavab ver", "Düzgün cavabı seç").

Baxış oxunun inkişafı üçün dərslikdə çoxlu müxtəlif tapşırıqlar var: mətdə məlumat tapın (havanın təsviri, hobbi və s.), kontekstdən sözün mənasını tapın, çatışmayan məlumatları əlavə edin. Məzmunu tam başa düşən məşqlər geniş şəkildə təqdim olunur: şəkillərə (illüstrasiyalara) uyğunluq tapın, suallara cavab verin, məntiqi və ya qrammatik səhvləri düzəldin.

Beləliklə, deyə bilərik ki, bu tədris materialında ingilis dilini öyrənmək üçün autentik material kifayət qədər geniş həcmdə təqdim olunur ki, bu da tələbələrin subyektiv təcrübəsindən daha dolğun istifadə etməyə imkan verir, onların intellektual qabiliyyətlərini, təfəkkürünün genişliyini və çoxşaxəliliyini inkişaf etdirir, və ingilis dilini yaxşı səviyyədə bilməsini təmin edir

Eksperimental işinin nəticələri

Dilin öyrədilməsi qeyri-müəyyən və effektiv şəkildə həll edilməsi çətin olan bir prosesdir, xüsusən də dil xarici dil kimi tədris olunduqda, tələbələrin sinifdən kənarında hədəf dildən istifadə etmək şansları azdır. Dili öyrənməkdə uğur müəllimin ixtisası, tədris yanaşmasının uyğunluğu, kurs materiallarının keyfiyyəti, dil kursunun müddəti və intensivliyi, dil öyrənənin xüsusiyyətləri kimi müxtəlif amillərdən asılıdır. Müəllimlər və pedaqoqlar unutmamalıdırlar ki, tələbələr insandır, bəyənmələri, bəyənməmələri və əhval-ruhiyyələri var. Dil öyrənmə sahəsində öyrənənin hədəf dilə

münasibəti vacibdir, çünki bu, kiminsə hədəf dildə uğur qazanıb-yaxmamayacağını nəzərdə tutur.

Bütün müxtəlif yanaşmalarla, bir tərəfdən, dilçilik və sosiolinqvistikanın autentik materiallara olan tələbləri ilə digər tərəfdən xarici dillərin tədrisi metodikası arasında müəyyən balansın əldə edilməsi məsələsi açıq qalır. Tədrisdə yalnız qeyri-tədris məqsədləri üçün nəzərdə tutulmuş mətnlərdən istifadə tələbi metodoloji baxımdan real görünür. Eyni zamanda, "təhsil orijinallığı" termini həddən artıq geniş şərhə imkan verir, beləliklə, dilin mənimsənilməsinə kömək edən hər hansı tədris materiallarının və tapşırıqların istifadəsini əsaslandırır və bu əsasda onları avtomatik olaraq orijinal kimi təsnif edir.

Onun "təhsil həqiqiliyi" anlayışından əsas fərqi ondan ibarətdir ki, metodik cəhətdən orijinal materialları seçərkən və tərtib edərkən biz yalnız onların müəyyən bir nəticə əldə etməkdə effektivliyini deyil, həm də mətnin əsas meyarlarına uyğunluğunu rəhbər tuturuq.

Orijinal materiallar üçün tələblər hansılardır?

Orijinallıq üçün yuxarıda göstərilən meyarlara əlavə olaraq, orta mərhələdə təlim üçün material aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

1. Şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə və onların ana və xarici dillərdə nitq təcrübəsinə uyğunluğu.
2. Şagirdlər üçün yeni və maraqlı məlumatların məzmunu.
3. Müxtəlif nitq formalarının təmsili.
4. İnformasiyanın lazımsız elementlərinin olması.
5. Orada təqdim olunan vəziyyətin, xarakterlərin və şəraitin təbiiliyi.
6. Materialın emosional reaksiya oyatmaq qabiliyyəti.
7. Tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olması arzu edilir.

Təlimin orta mərhələsində materialları seçərkən gündəlik ünsiyyətin danışıq tərzini təmsil edən orijinal materiallara üstünlük verilməlidir. Yazılı mənbələrdən müasir xarici dərsləklərin mətnlərindən, publisistik və regionşünaslıq mətnlərindən, həmçinin danışıq nitqi üslubunda yazılmış bədii əsərlərdə personajların monoloq və dialoqlarından istifadə etmək olar. Məndə şifahi qeyri-rəsmi ünsiyyət üçün

xarakterik olan söz və ifadələrdən istifadə edilməsi vacibdir. Bu leksik ekvivalentlər mətni dinləməzdən əvvəl onların ədəbi ekvivalentləri ilə birlikdə təqdim edilməlidir. Həmçinin şagirdləri ümumi janrların/mətn növlərinin nümunələri ilə tanış etmək, onların hədəf dildə həyata keçirilməsinin məntiqi kompozisiya və linqvistik xüsusiyyətlərini göstərmək lazımdır. Bu janrlara aşağıdakılar daxildir: hekayə, təsvir, mesaj, izahat və s.

İlkin biliklərə yiyələnmək və bu əsasda sosiolinqvistik və sosial-mədəni səriştə formalaşdırmaq üçün tələbə öyrənilən dilin ölkəsi və onun xalqı haqqında lazımı məlumatları almalıdır. Mənbə xarici dərsliklər üçün çəkilmiş filmlər, habelə bədii filmlər, o cümlədən seriallar, onlarda fəaliyyət öyrənilən dildə baş verirsə, tədris televiziya filmləri ola bilər.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, kommunikanın verbal və qeyri-verbal davranışı sosial kontekst, yəni kommunikativ situasiya ilə müəyyən edilir. Bu baxımdan mətni dinləməkdən əvvəl vəziyyətin təhlili, bəzən isə onun təsviri aparılmalıdır. Mənbə audiovizualdırsa, deməli, vəziyyət qismən əyani şəkildə təmsil olunur. Audio mətnin vizual dəstəyi olmadan təqdim edildiyi halda, müəllim mətni dinləməzdən əvvəl özü ünsiyyət vəziyyəti yaratmalı və təsvir etməlidir.

Vəziyyətdən asılı olaraq danışanların nitqinin və qeyri-verbal davranışının təhlilinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Müəllim rəsmi/qeyri-rəsmi ünsiyyət situasiyalarında ünsiyyətçilərin bir-biri ilə necə müraciət etməsinə, onların məlumat tələb etməsinə, sorğu vermələrinə, salam vermələrinə, vidalaşmalarına, söhbətə başlamağa və bitirməyə və s. Müəyyən vəziyyətlərə (salamlar, müraciətlər, təbriklər) aid sözlər haqqında da tələbələrə məlumat vermək lazımdır.

Tədris təcrübəsi 2022-ci ilin noyabr və dekabr aylarında Azərbaycan Dillər Universiteti I - II kurslar arasında aparılmışdır.

Təcrübədə bu təhsil müəssisəsinin I - II kurs tələbələri iştirak etmiş, qruplar bir nəzarət qrupu (18 nəfər), bir eksperimental qrupdan (20 nəfər) ibarət olmuşdur.

Nəzarət qrupunda dərsləri bu qrupla işləyən müəllim, eksperimental qrupda isə eksperimentatorun özü aparırdı.

Tələbələrə oxumaq üçün mətn təqdim olundu.

1. Replace the highlighted word in the sentence below with a synonym so the meaning of the sentence doesn't change.

"We feel fortunate," Adam said. "Most families are just one car repair bill from catastrophe. If the engine or transmission blows up in your car, you're looking at a \$4,000 to \$5,000 repair. What we've done is take away the middleman. Bring me your car, and let's see if we can fix it for cheap.

Possible synonyms: auto, motor, carrying.

Answer: _____

This exercise will allow students to get acquainted with synonyms for the terms car, engine, transmission.

2. Fill in the columns with the following words depending on the part of the speech:

Automotive, repair, nonprofit shop, car, engine, transmission, B-52 bomber, aircraft, mechanic.

Noun Adjective Participle Adverb

The exercise introduces students to the ways of converting tokens-terms and term combinations.

3. Match the word and its definition.

a) automotive 1 .the system in a vehicle by which power is passed from the engine to the wheels

b) transmission 2. connected with vehicles that are driven by engines

c) aircraft 3. any vehicle that can fly and carry goods or passengers

This task will allow students to expand their vocabulary by reading the definitions of words they know.

4. Fill in the gaps using the following words: automotive, car, mechanic, engine, nonprofit, parts, repair.

Typically, zeroes on an _____ repair bill are the stuff of nightmares, as expenses can often tick into the hundreds or thousands of dollars. That's not the case at Hard Luck Automotive. At the _____ - shop in Oklahoma City, a zero

means free, as in the labor is completely gratis. Featured by The Washington Post, Hard Luck was started by husband and wife Adam and Toni Ely in 2017. They have a simple policy: You buy the _____, we'll get the job done.

It originally began when Adam was able to fix a friend's daughter's car for \$65 rather than the previously quoted \$400. Adam took that feeling of helping somebody out, kept it close to heart, and started the nonprofit.

"We feel fortunate," Adam said. "Most families are just one car _____ bill from catastrophe. If the _____ or transmission blows up in your _____, you're looking at a \$4,000 to \$5,000 repair. What we've done is take away the middleman. Bring me your car, and let's see if we can fix it for cheap. I'll look into every option without charging you a dime."

The Elys are able to spread their good will, in part, due to their involvements in the military. Toni currently works as a B-52 bomber program manager at Tinker Air Force in Oklahoma. Adam served in Afghanistan as an Army paratrooper and helicopter _____ for four years. When Adam returned, he became a civilian aircraft mechanic, and since 2007, he has received federal financial assistance.

This task involves the implementation by students of analytical reading, through which they will become more familiar with the specifics of the use of terms in the specialty "Maintenance and repair of motor vehicles".

5. Write a composition about your dream job (100-150 words). Use the following words: bill, the hundreds or thousands of dollars, engine, transmission, repair, program manager, financial assistance, a civilian aircraft mechanic.

This exercise involves the creation by students of their own written product with the studied lexemes.

Aşağıda nəticələri müqayisə edən bir cədvəl var.

20 nəfərdən ibarət eksperimental qrupun və 18 nəfərdən ibarət nəzarət qrupunun göstəriciləri. Cədvəldə məndəki dil vahidlərinin sayı, istifadə olunan linqvistik vahidlərin sayı, düzgün cavabların sayı, qrupların hər biri üçün ayrı-ayrılıqda səhv cavabların sayı göstərilir.

Tapşırıqların nəticələri cədvəldə təqdim olunur.

<i>Qrup</i>	İstifadənin adekvatlığı		Düzgün istifadə	
	<i>Mətndəki dil vahidlərinin sayı</i>	<i>İstifadə olunan dil vahidlərinin sayı</i>	<i>Düzgün cavabların sayı</i>	<i>Səhv cavabların sayı</i>
Eq	11	75	62	15
	70,8%		80,3%	
Kq	11	59	29	36
	49,3%		54,9%	
	<u>Göstəricilərin müqayisəsi</u>			
	Kq - <u>22,5%</u>		Eq - <u>27,4%</u>	

Təcrübənin keyfiyyət və kəmiyyət təhlilinin nəticələrindən göründüyü kimi, 20 nəfərdən ibarət eksperimental qrupda tələbələrin autentik materiallardan istifadə səviyyəsi nəzarət qrupunda müvafiq səviyyəni xeyli üstələyir. Autentik materiallardan istifadənin formalaşdırılması prosesində əsas məndən linqvistik və nitq materialından istifadə səviyyəsində xeyli sayda səhvlər yer alır.

NƏTİCƏ

Bu işin gedişində, xarici dillərin tədrisi metodikasındakı həqiqilik problemi araşdırıldı və orijinallıq anlayışını təyin etmək, orijinal materialların ümumi xüsusiyyətlərini, təsnifatını və xüsusiyyətlərini işıqlandırmaq üçün metodik ədəbiyyat təhlil edildi. Orijinal və orijinal olmayan materiallar arasında fərq qoymağa çalışıldı. Buna əsaslanaraq, orijinal olmayan materiallara aşağıdakı anlayış verilə bilər - bunlar xarici dil öyrənənlər üçün xüsusi olaraq ana dili olmayan mətnlərdir. Müəyyən bir qrammatik mövzunu, leksik materialı birləşdirmək üçün tədris prosesinə daxil edilirlər. Orijinal ənənəvi olaraq əvvəlcə təhsil məqsədləri üçün uyğunlaşdırılmamış material hesab olunur, bu dildə danışanlar tərəfindən ana dilində danışanlar üçün yazılmışdır.

Elm adamları və tədqiqatçılar orijinallığa müxtəlif təriflər verir, həqiqiliyi təhsil prosesinin bir xüsusiyyəti hesab edir, onun müxtəlif növlərini ayırd edir və orijinal materialları fərqli cəhətlərə görə təsnif edir.

Eyni zamanda, orijinal materiallardan istifadə aspektlərini və ingilis dilini orta mərhələdə öyrənmədə rolunu araşdırdıq. Bundan sonra onun dizaynının mətnin qavranılmasının həqiqiliyinə nail olmaqda da mühüm rol oynadığına dair aşağıdakı nəticələr verildi. Mətnlərin quruluşunun, məzmununun və dizaynının həqiqiliyi tələbələrin motivasiyasını artırmağa kömək edir və sinifdə dil mühitinə ən təsirli şəkildə daxil olmaq üçün şərait yaradır.

Vurğulanmalıdır ki, təbii, müasir xarici dilin tədrisi yalnız ana dilində danışanların həyatından götürülmüş materiallardan istifadə edildikdə və ya qəbul edilmiş və işlədilmiş nitq normalarına uyğun olaraq onların mədəniyyət və mentalitetinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tərtib edildikdə mümkündür.

Orijinal materiallar xarici dilin uğurla mənimsənilməsinin əsas amili olan təbii dil mühiti ilə tanışlıq illüziyası yaradır. Təlimin orta mərhələsində səsli mətnlər olaraq mahnılar, televiziya və radio verilişləri, dublyaj edilmiş ədəbi mətnlər, gündəlik ünsiyyət sahəsindəki mətnlər kimi orijinal eşitmə materiallarından istifadə edə bilərsiniz.

Təlimin orta mərhələsində orijinal materiallar seçərkən gündəlik ünsiyyətin

danışıq tərzini əks etdirən materiallara üstünlük verilməlidir.

Beləliklə, təhsilin orta mərhələsində orijinal mətnlərin istifadəsi dil biliklərinin formalaşmasına kömək edir, çünki real mətnlərə əsaslanaraq müxtəlif mövzular çərçivəsində fərqli dilçilik repertuarlarının öyrənilməsi aktiv və passiv lüğət ehtiyatlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirə, zənginləşdirə bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Aslanova, Safya. "İngilis dilində qramatikanın tədrisində kommunikativ səriştə əsas yanaşma kimi." (2018). s.200.
2. Namətova, Sevinc. "Yuxarı sinif tələbələrinə qramatik bacarıqların aşılınması yolları." (2017). s.169.
3. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı: Qismət. 2007, 257 s.
4. Mürsəliyeva E. Xarici dilin öyrənilməsində kommunikasiya bazasının zəruriliyi, Elmi xəbərlər, ADU, 2006/4, s.145-150.
5. Şirəliyev Ə. Cerundun kommunikativ çalışmalar vasitəsilə mənimsədilməsi, Elmi xəbərlər, ADU, 2007/4, s.420.

İngilis dilində:

6. Ansary, H. & Babaii, E. (2002). "Universal characteristics of EFL/ESL textbooks: A step toward systematic textbook evaluation." The Internet TESL Journal for Teachers of English as a Second Language, VIII, 2.
7. Asher, J.J. and Price B.S. The Learning Strategy of the Total Physical response: Some Age Differences. Child Development 38 (4), 1967, pp. 120- 122.
8. Bagarić V., Mihaljević Djigunović J. Defining Communicative Competence. METODIKA:Vol. 8, br. 14 (1/2007), pp. 102-112.
9. Backman, L. (1999). Fundamental considerations in language testing. Addison-Wesley Publishing Company, 81-109.
10. Breen M.P. Authenticity in the Language Classroom// Applied Linguistics. -1985. 6/1. P. 60-70.
11. Byrd, Patricia. "Textbooks: Evaluation for selection and analysis for implementation." Teaching English as a second or foreign language 3 (2001): 415-428.

12. Byram, Michael. Teaching and assessing intercultural communicative competence. *Multilingual Matters*, 1997. 22.
13. Canale, M. & Swain, M. (1980). "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing." *Applied Linguistics*, 1, 1, 1-47.
14. Crookes, Graham, and Paul Michael Chandler. "Introducing action research into the education of postsecondary foreign language teachers." *Foreign Language Annals* 34.2 (2001):131-140.
15. Dammacco, O. (2010). "Using 'Ttxt' to promote communicative language learning." *The Internet TESL Journal for Teachers of English as a Second Language*, XVI, 1, January.
16. Doughty Catherine J. and Long Michael H. *The Handbook of Second Language Acquisition*. Wiley-Blackwell, 2003, pp.1-16.
17. Erika-Mária TÓDOR, Zsuzsanna DÉGI. "Language Attitudes, Language Learning Experiences and Individual Strategies". *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 8, 2016, p.123–137.
18. Friederike Klippel. *Keep Talking (Cambridge handbooks for language teachers)*. Cambridge University Press, 1984, p.121-129.
19. Gardner, R.C. "Social Factors in Language Acquisition and Bilinguality in Canada". In Coons, W.H. and D.M. Taylor (eds.), 1977, p. 148.
20. Grant N. *Making the most of your textbook*. Oxford: Heinemann Publishers Ltd.1987, 229 p.
21. Gebhard J.G. *Teaching English as a Foreign Language: A Teacher Self-Development and Methodology Guide*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996. s.51
22. Gómez-Rodríguez, Luis Fernando. "English textbooks for teaching and learning English as a foreign language: Do they really help to develop communicative competence?." *Educación y Educadores* 13.3 (2010):327-346.
23. Hymes, Dell. "Editorial introduction to *Language in Society*." *Language in Society* 1.1 (1972): 1-14.

- 24.Hsiu-Chin, S. (2009). "The value of English picture story books." *ELT Journal*, 62, 1, 47-55.
- 25.Kramersch, Olivier Thomas. *The para-site of governance: transborder regionalism in the euregios*. University of Oxford. Transnational Communities Programme, 2001. 177.
- 26.Lázár, L., Denise, L., & Peck, C. (2007). *Developing and assessing intercultural communicative competence: A guide for language teachers and teacher education*. European Centre of Modern Languages, Council of Europe. 16.
- 27.Razmloo, S. (2007). "High schools or private institutions textbooks? Which fulfill communicative language teaching principles in Iranian context?" *Asian EFL Journal: The EFL Professional's Written Forum*, 9, 4, 126-140. 134.
- 28.Richards, J. (2005). *Communicative language teaching today*. Cambridge: Cambridge University Press. 15.
- 29.Van Lier, L. (1991). *Inside the classroom: Learning process and teaching procedures*. *Applied Language Learning*, 2(1), 29-68.
- 30.Widdowson H.G. *Aspects of Language Teaching*. Oxford : Oxford University Press, 1999.

Rus dilində:

- 31.Астахова, Ангелина Геннадьевна. "Использование аутентичных материалов при обучении английскому языку." *Электронный научный журнал* (2017): 180.
- 32.Абдулхаметова, Н. Н. "Аутентичные материалы как средство обучения техническому английскому языку." *Решетневские чтения 2.20* (2016). 100.
- 33.Блохина, Ю. Н., and Д. О. Блохин. "Эффективность применения аутентичных материалов в обучении английскому языку студентов СПО." *Материалы XXIII научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов и студентов Национального исследовательского Мордовского государственного университета им. НП Огарёва*. 2019.200.

34. Бубнова Г.И., Морозова И.В. Программа практического курса кафедры французского языка факультета иностранных языков и регионоведения МГУ им. М.В. Ломоносова // МГУ им. М.В. Ломоносова. - М.: Центр оперативной печати ФИЯР, 2009. С. 18-22.
35. Биболетова, Мерем Забатовна, Наталья Васильевна Добрынина, and Наталия Николаевна Трубанева. "Enjoy English 5-6 классы»." (2006) 22-32.
36. Богова, М. Г. "Использование аутентичных материалов в практике преподавания." (2002). 102.
37. Воронина Г.И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением немецкого языка // Иностранные языки в школе. 1999. №2.
38. Галимова Х.Н. Специфика работы с юридическими текстами на уроках английского языка в неязыковом вузе // Балтийский гуманитарный журнал. 2015. № 4 (13). С. 131-133.
39. Гриднева, Наталья Александровна. "Использование аутентичных материалов в обучении иностранному языку на уровне А1." *Самарский научный вестник* 6.4 (2017). 202.
40. Гриднева, Наталья Александровна, and Светлана Михайловна Владимирова. "Использование аутентичных видеоматериалов на начальном этапе обучения русскому как иностранному (РКИ)." *Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки* 3 (39) (2018).305.
41. Кричевская К..С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе .1996. № 1.
42. Казакова, Марина Андреевна, and Алена Александровна Евтюгина. "Аутентичные текстовые материалы в обучении иностранному языку." *Вестник Бурятского государственного университета. Образование. Личность. Общество* 4 (2016). 105.

43. Карева, Наталья Викторовна. "Использование аутентичных аудио и видео материалов для повышения мотивации изучения иностранного языка." *Вестник евразийской науки* 3 (22) (2014). 202.
44. Носонович Е.В., Мильруд Р.П. Параметры аутентичного учебного текста // *Иностранные языки в школе* . 1999. № 1 С.18-23.
45. Петровская, Е. В. "Понятие аутентичных учебных материалов и критерии их отбора для использования на уроках иностранного языка." (2018).65-69.
46. Пассов Е.И. Урок иностранного языка / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. - Ростов н/Д.: Феникс; М.: Глосса-Пресс, 2010. С. 289-298.
47. Панферова, Елена Юрьевна. "Проблематика использования аутентичных материалов для развития иноязычной коммуникативной компетенции." *Балтийский гуманитарный журнал* 8.3 (28) (2019). 300.
48. Ревина, Елена Владимировна. "Использование аутентичных видеоматериалов в процессе обучения иностранному языку." *Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки* 4 (28) (2015). 190.
49. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: пособие для студентов педагогических вузов и учителей / Е.Н. Соловова. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2003. С. 34-163.
50. Савинова, Наталья Александровна, and Любовь Викторовна Михалева. "Аутентичные материалы как составная часть формирования коммуникативной компетенции." *Вестник Томского государственного университета* (2007). 294 с.
51. Сидакова, Нелли Валентиновна. "Аутентичный аудиовизуальный материал как дидактический прием в обучении французскому языку студентов неязыковых специальностей." *Балтийский гуманитарный журнал* 5.2 (15) (2016). 111-119.
52. Сергеева, Наталья Николаевна, and Елена Михайловна Колесова. "Развитие аудитивных умений студентов языкового вуза с применением аутентичных

- материалов радиопередач." *Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета* 10 (2012). 55-59.
53. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учебное пособие / С.Г. Тер-Минасова. - М.: Слово, 2008. 264 с.
54. Токмакова, Ю. В. "Использование аутентичных материалов при обучении английскому языку." *Теория и практика инновационных технологий в АПК*. 2013. 220.
55. Щепилова А.В. Особенности обучения второму иностранному языку / Методика обучения иностранному языку: традиции и современность / под ред. А.А.Миролюбова. - Обнинск: Титул, 2010. С. 78-99.